

दोर्दी गाउँपालिका, लमजुंगमा कृषि विकासको संभावना सम्बन्धी स्थलगत अध्ययन भ्रमण प्रतिवेदन, २०७४

प्रतिवेदकहरु:

- डा. दिल बहादुर गुरुङ
- डा. भोज राज जोशी
- डा. शम्भु प्रसाद धिताल
- कृष्ण बहादुर थापा
- कृष्ण हरि घिमिरे
- गोपाल लम्साल
- गंगाराम भण्डारी
- नामदेव उपाध्याय
- प्रेम बहादुर गुरुङ

बिषय सूची

<u>क्र.सं.</u>	<u>शीर्षक</u>	<u>पेज नं.</u>
१.	पृष्ठभूमि (Background)	३
२.	भौगोलिक अवस्था (Geographical description of site)	३
३.	कृषिको वर्तमान अवस्था (Present status of agriculture)	३
४.	विद्यमान कृषि अभ्यासहरू (Existing agricultural practices)	६
५.	कृषकहरूले भोगिरहेका समस्याहरू (Problems faced by farmers)	७
६.	कृषि क्षेत्रका संभावनाहरू (Potentials of agriculture sector)	८
७.	कृषकहरूसंगको अन्तरकृयाबाट निस्केका निष्कर्षहरू (Outcomes from discussion with farmers)	१२
८.	भ्रमण टोलीले देखेका मुख्य मुख्य चुनौतीहरू (Major constraints observed by visit team)	१३
९.	भ्रमण टोलीको सुझावहरू (Recommendation from the team)	१४
९.१	अल्पकालिन सुझावहरू (Short-term recommendation)	१४
९.२	दीर्घकालिन सुझावहरू (Long-term recommendation)	१६
१०.	(क) प्रस्तावित पांच बर्षे नमुना योजना (Proposed Five Years Model Plan)	१७
	(ख) प्रस्तावित नमुना कार्यक्रम तथा आशातित प्रतिफल (Proposed model program and expected output)	१८
११.	निचोड (Summary)	२३
१२.	धन्यवाद (Acknowledgement)	२३
१३.	अनुसूची-१: तातो पानीमा एक रोपनीमा कार्प माछा पालन पोखरी निर्माण गर्दाको आयव्यय विवरण	२४
१४.	अनुसूची-२: चिसो पानीमा एक रोपनीमा रेन्बो ट्राउट माछा पालन पोखरी निर्माण गर्दाको आयव्यय विवरण	२५
१५.	अनुसूची-३: भ्रमण टोलीका सदस्यहरू र सम्पर्क नं (Visit team, expertise and contact details)	२६
१६.	अनुसूची-४: भ्रमण तथा अन्तरक्रिया गरिएका स्थानहरू (Places visited)	२७
१७.	भ्रमणका केही झलकहरू (Some glimpses of the visit)	२८

दोर्दी गाउँपालिका, लमजुंगमा कृषि विकासको संभावना सम्बन्धी स्थलगत अध्ययन

भ्रमण प्रतिवेदन, २०७४

१. पृष्ठभूमि (Background)

लमजुङ जिल्लास्थित दोर्दी गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्रको विकास मार्फत समग्र गाउँपालिकाको सम्वृद्धिको लागि कृषि क्षेत्रमा गर्नुपर्ने कार्यक्रमको अल्पकालिन तथा दिर्घकालिन योजना तर्जुमाको लागि सहयोग होस् भन्ने उद्देश्यले दोर्दी गाउँपालिकाको आग्रह तथा नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदका पूर्व कार्यकारी निर्देशक डा.दिल बहादुर गुरुङ ज्यूको पहलमा कृषि क्षेत्रका विज्ञहरुको समुहबाट मिति २०७४ चैत्र २१-२६ सम्म गाउँपालिकाका ९ वटै वार्डमा भ्रमण गरी त्यहाँका स्थानीय किसान/जनप्रतिनिधिसंग अन्तरक्रिया तथा स्थानीय कृषि वातावरण र भौगोलिक अवस्थाको सर्भेक्षण गरी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । आगामी दिनमा त्यस क्षेत्रमा निकट तथा सुदुर भविष्यको लागि कृषि विकासको योजना तर्जुमा गर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

२. भौगोलिक अवस्था (Geographical description)

लमजुङ जिल्ला पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र भित्र पर्ने एक मध्य पहाडी जिल्ला हो । प्रदेश नं . ४ अन्तर्गत पर्ने यो जिल्लामा ४ वटा नगरपालिका र ४ वटा गाउँपालिका रहेका छन् । जिल्लाको पूर्वमा गोरखा, पश्चिममा कास्की, उत्तरमा मनाङ र दक्षिणमा तनहुँ जिल्ला पर्दछन् । भौगोलिक दृष्टिकोणले हेर्दा समुद्री सतहदेखि ३८५ मिटर (रम्घा) देखि ८,१६२ मिटर अग्लो मनास्लु हिमालसम्म फैलिएको यो जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १,६९२ वर्ग कि.मी. रहेको छ । जिल्लाको खेती योग्य जमिन ४५,९४० हेक्टर रहेको छ । जिल्लाको कूल जनसंख्याको ११.१३% अर्थात् १८,५०१ जना मानिस दोर्दी गाउँपालिकामा बसोबास गर्दछन् । २०६८ को जनगणना अनुसार, पुरुष र महिलाको जनसंख्या क्रमश ८,४५२ (४५.८५%) र १०,०४९ (५४.३१%) छ । जम्मा घरधुरी संख्या ४,३९४ रहेको छ, जुन जिल्लाको कूल घरधुरी संख्याको १०.४४ % हो । जनसंख्याको हिसाबले धेरै जनसंख्या भएको वडा नं. १ भार्ते (२,६२५ जना) हो भने कम जनसंख्या भएको वडा नं. ६ फलेनी (१,४०५ जना) हो । जलस्रोत, पर्यटन र कृषिको हिसावले लमजुङ जिल्ला अति महत्वपूर्ण र ज्यादै उर्वर भूमि मानिन्छ । लमजुङको दोर्दी खोलाको नामबाट बनेको दोर्दी गाउँपालिकामा हिउँ पग्लेर बनेको दोर्दी खोला र अर्को गाउँको बनजंगलमा उम्रेको मुलबाट उत्पत्ति भएको केसैदी खोला क्रमशः उत्तर र पूर्वबाट बग्दै दोर्दी गाउँपालिका र बेसीशहर नगरपालिकाको सिमाना हुँदै मर्स्याङ्दी नदीमा मिसिएको छ । अधिकांश भू-भाग उच्च पहाडी क्षेत्र, चरन/खर्क र बनजंगल भएकोले यो गाउँपालिका परापूर्व कालदेखि नै पशुपालनमा अग्रणी रहेको छ ।

३. कृषिको बर्तमान अवस्था (Present status of agriculture)

दोर्दी गाउँपालिकाको १७.१३ प्रतिशत क्षेत्रफल खेत (१,९७४.०२ हे.) रहेको छ भने पाखोबारी २७.३३ प्रतिशत (३,१५० हे.) छ । खेती योग्य बाँझो जमिन ३.६७ प्रतिशत (४३४ हे.) रहेको छ ।

अन्न बाली

दोर्दी गाउँपालिकाले जिल्लाको कूल धानबालीको क्षेत्रफलको १२.७२ प्रतिशत, मकैबालीको २०.१३ प्रतिशत, गहुँबालीको ३.४५ प्रतिशत र कोदोबालीको ३३.९३ प्रतिशत क्षेत्रफल ओगटेको छ । क्षेत्रफलको आधारमा दोर्दी गाउँपालिकाको प्रमुख खाद्यान्न बालीहरुमा क्रमश मकै, कोदो, धान र गहुँ हुन् । धानखेतीको क्षेत्रफलको हिसाबले हेर्दा सबभन्दा बढी धानको क्षेत्रफल (१८.३१ प्रतिशत) भार्तेमा छ भने बन्सार (१३.२३ प्रतिशत), श्रीमन्जाङ्ग (१२.२० प्रतिशत) र ढोडेनी (११.४७ प्रतिशत) क्रमश दोस्रो, तेश्रो र

चौथो नम्बरमा रहेका छन्। त्यसपछि क्रमशः, नौथर (१०.९८ प्रतिशत), पाचोक (१०.५९ प्रतिशत), अर्चलबोट (१०.१० प्रतिशत) र हिलेटक्सार (७.७१ प्रतिशत) पर्दछन्। धानको सरदर उत्पादन प्रति रोपनी १०० देखि २०० के.जी रहेको छ। वडा नं. २ अर्चलबोटको महिला कृषक समूहले धानका विभिन्न जातहरूको उन्नत बीउ उत्पादन गरी जिल्ला भित्र र बाहिर पनि बिक्री-वितरण गर्दै आएको छ।

मकै खेतीले दोर्दी गाउँपालिकाको सबभन्दा धेरै क्षेत्रफल (३,२३६ हे.) ओगटेको छ। उत्पादनको हिसाबले पाचोक (१,३१३ मे. टन), बन्सार (१,२५० मे. टन), नौथर (१,२३८ मे. टन) र भार्तेमा (१,१०२ मे. टन) बढी उत्पादन भएको पाइन्छ। सरदर उत्पादन १०० देखि १८० के.जी. प्रति रोपनी उत्पादन भएको छ। ब्यबस्थित रूपमा उन्नत मकैको बीउ उत्पादन वडा नं. ३ श्रीमन्जाङ्गमा मनकामना-३ जातको गुणस्तरीय बीउ उत्पादन गरी जिल्ला भित्र तथा जिल्ला बाहिर वितरण गर्दै आएको छ। उन्नत बीउको वितरणमा यो समूहको ठूलो योगदान रहेको छ। यो गाउँपालिकामा गहुँ खेती नगण्य (जम्मा १४.७ हेक्टर) क्षेत्रफलमा मात्र भएको पाइयो। गाउँपालिका भित्र पर्ने खेतका फाँटहरू हिउँदमा बाँझै देखिन्छन् जहाँ व्यवसायिक तरकारी, हिउँदे मकै वा गहुँखेती गर्न सकिन्छ। गाउँपालिका भित्रका धेरै कोदो खेती गरिने क्षेत्रहरूमा पाचोक (६३० मे. टन), बन्सार (६०० मे. टन), फलेनी (३६० मे. टन), नौथर (२९५ मे. टन) र हिलेटक्सार (२८६ मे. टन) रहेका छन्। कृषकहरू संगको छलफल र अन्तरक्रियामा उन्नत जातहरूको प्रयोग ज्यादै कम र प्राय सबै जातहरू स्थानीय रैथाने जातहरू नै भएको पाइयो, जसको सरदर प्रति रोपनी उत्पादन ५० के.जी. रहेको छ।

दलहन र तेलहन बाली

दोर्दी गाउँपालिकामा मास, भट्टमास, मुसुरो, बोडी, मस्यांग जस्ता दलहन बालीहरू लगाइन्छ। भट्टमास धेरै /थोरै सबै वडाहरूमा लगाइएको पाइएको छ तर मास चाहिँ ढोडेनी, फलेनी, हिलेटक्सार र पाचोकमा लगाएको देखिएन। त्यस्तै गरी मुसुरो र बोडी ढोडेनी, फलेनी, बन्सार, हिलेटक्सार र पाचोकमा लगाएको पाइएन। तोरी सबै वडाहरूमा खेती गरिएको पाइयो तर तोरी बाहेक अन्य तेल बालीहरू जस्तै सस्यु, तिल, बदाम, रायो र सुर्यमुखी लगाएको पाइएन।

तरकारी तथा फलफूल बाली

गाउँपालिकाको प्रायः सबै वडाहरूमा बर्षे, हिउँदे र बसन्ते तरकारी लगाएको तथ्यांकले देखाउँछ तर व्यवसायिक रूपमा खेती गरेको पाइएन। दोर्दी गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा विशेष गरी हिउँदे र बर्षे आलु खेती गरेको पाइन्छ तर व्यवसायिक रूपमा आलु लगाउँने कृषक ज्यादै कम रहेका छन्। आ.व. २०७२/७३ मा हिउँदे आलु १२.७ हेक्टर र बर्षे आलु ९.५ हेक्टरमा लगाएको तथ्यांकले देखाएको छ। हिउँदे फलफूल प्रायः सबै वडाहरूमा लगाएको तर बर्षे फलफूल नौथरमा मात्र लगाएको देखियो। सुन्तला पाचोक, ढोडेनी र अर्चलबोट बाहेक सबै वडाहरूमा लगाएका छन्। नासपाती, आरु, आरुबखडा, आँप, अम्बा, केरा र सुन्तला जस्ता फलफूलहरू व्यवसायिक भन्दा पनि आफ्नो घरायसी प्रयोजनको लागि लगाएको पाइन्छ। सुन्तला जम्मा करिब १६ हेक्टरमा लगाएको तथ्यांकले देखाउँछ।

औद्योगिक र नगदे बाली

अलैंची र कफी ज्यादै महत्वपूर्ण नगदे बाली मानिन्छ। यस गाउँपालिकामा भार्ते र अर्चलबोट बाहेक सबै वडाहरूमा धेरै /थोरै अलैंची लगाएको पाइन्छ। विशेष गरी बढी लगाएका वडाहरूमा क्रमशः ढोडेनी, बन्सार, हिलेटक्सार, नौथर, फलेनी, पाचोक र श्रीमन्जाङ्ग छन् जहाँ जम्माजम्मी ३३.५ हेक्टर (४०२ रोपनी) मा अलैंची लगाइन्छ भने तुलनात्मक रूपमा कफी ढोडेनी र बन्सारमा करिब २ हेक्टर क्षेत्रफलमा लगाएको पाइन्छ। च्याउ खेती पनि आय आर्जनको लागि एक महत्वपूर्ण बाली हो। छलफलको क्रममा ढोडेनी र हिलेटक्सारका केही कृषकहरूले च्याउ खेती गरेको पाइयो। स्थानीय स्तरको माग र ढुवानी गर्न सकिने नजिकको बजारको आधारमा मात्र यो खेतीलाई प्रोत्साहन दिनु आवश्यक छ। यस गाउँपालिकामा अदुवा, लसुन, खुर्सानी, प्याज, धनिया र बेसार जस्ता मसला बालीहरू घरेलु प्रयोजनको लागि मात्र लगाएको पाइयो। सबैभन्दा धेरै प्याज करिब ११ हेक्टरमा लगाएको देखिन्छ।

पशु पालन

यो गाउँपालिकाको अधिकांश उच्च पहाडी क्षेत्रमा प्रशस्त बनजंगल, खर्क र चरण क्षेत्र भएकोले उल्लेख्य रूपमा गाउँ गाउँमा भैंसी,गाई, भेडा र बाख्रा गोठहरू थिए जुन बिगत २५-३० वर्षदेखि क्रमशः घट्दै गएर अब नगण्य रूपमा २/४ वटा गोठहरू मात्र बाँकी रहेको तथ्यांकले देखाएको छ । यो गाउँपालिकामा राँगा र भैंसीको तथ्यांक हेर्दा ६,५४७ स्थानीय भैंसी र ३३४ वटा उन्नत भैंसी छन् । त्यस्तै गरी १८,५०१ स्थानीय गाई गोरु र १०२ वटा उन्नत गाई रहेका छन् । बाख्रा ६,३१४ वटा छन् जसमा ४,३६३ वटा उन्नत बाख्राहरू छन् । कृषकहरूले २०,५८५ वटा भेडा र थुमाहरू पालेका छन् । यो गाउँपालिकामा स्थानीय सुगुरको संख्या जम्मा ३,९६७ छ भने १०३ वटा उन्नत बंगुर रहेका छन् । यो गाउँपालिकामा चार जातका कुखुरा पालिएको पाइन्छ जसमा स्थानीय कुखुरा १७,१९३ वटा, लेयर्स १०० वटा, ब्रोइलर्स ९,८५० र मासु र अन्डा दुवै हुने ७,५०४ छन् । यसै गरी कृषकले ३१९ वटा हाँस, २२ वटा खरायो र २ वटा खच्चड पनि पालेको देखिन्छ । दोर्दी गाउँपालिकामा जम्मा ६ जना कृषकहरू ले फार्मको रूपमा गोठलाई दर्ता गराएर सानो स्केलमा व्यवसायिक हिसाबले भैंसी पालन थालेका छन् । भैंसीको संख्या ९ देखि २२ वटासम्म रहेका छन् । वडा नं. ५ मा ३ वटा र १, ८ र ९ मा १/१ वटा फार्महरू रहेका छन् । वडा नं. ६ मा ३ वटा र ५ वडामा २ वटा गरी जम्मा पाँच वटा गाई फार्महरूमा ४ देखि ३० वटासम्म गाई पालेका छन् । संयुक्त रूपमा वडा नं. ५ मा २ वटा र १, ६, ७ र ८ वडाहरूमा १/१ वटा गरी ६ वटा भेडी गोठहरूमा १२० देखि १,६०० वटासम्म भेडाहरू रहेका छन् । त्यस्तै वडा नं. ७ मा २१वटा, ५ मा ५ वटा, ६ मा ८ वटा, ४ मा १ वटा र ८ मा ५ वटा गरी जम्मा ४० वटा घुम्ती भेडीगोठहरू रहेका छन् । बाख्राको हकमा जम्मा ४८ वटा बाख्रा गोठहरू छन् जसमा १० वटा देखि १२० वटा सम्म बाख्राहरू पाइन्छन् । सबभन्दा बढी गोठ वडा नं. ६ मा १३ वटा छन् भने सबभन्दा कम वडा नं. ८ मा एउटा मात्र गोठ रहेको छ । दोर्दी गाउँपालिकामा रहेका जम्मा ३ वटा बंगुर फार्महरूमा १० देखि २२ वटा सम्म बंगुरहरू रहेका छन् । कुखुरा पालनको हकमा ब्रोइलर फार्म दोर्दी-१ मा १ वटा, लेयर्स दोर्दी-२ मा १ वटा र स्थानीय कुखुरा फार्म दोर्दी-१ मा २ वटा रहेका छन् ।

मत्स्य पालन

दोर्दी खोला र यसमा मिसिएका साना खोलाहरूमा अपार चिसो पानीको भण्डार भएता पनि प्राकृतिक रूपमा खोलामा माछा मार्ने बाहेक उन्नत व्यावसायिक माछा पालनको कार्यक्रम यस गाउँपालिकामा खासै पाइएन । तातो पानीमा हुने माछाको अलि अलि ज्ञानको साथै कृषकहरूले पोखरी बनाई नमुनाको रूपमा कार्प माछा (कमन कार्प, रहु, नैनी, ग्रास कार्प र मांगुर) पालन गर्दै, छाड्दै जाने क्रम भएको तर दिगोरूपमा तातो पानीमा हुने माछा पालन नभएको पाइयो । चिसो पानीमा हुने बिदेशी रेन्बो ट्राउट माछा पालन प्रविधि तथा परिचयात्मक २ दिने कृषकस्तरीय तालिम मिति २०७०/०२/०७ देखि २०७०/०२/०८ सम्म तत्कालिन नौथर गा.वि.स.को कार्यालय, सेरामा नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र त्रिशुलीको आयोजनामा संचालित भएको रहेछ । वार्ड नं. ६ किर्तिपुरको उल्सियु खोलाको पानी ल्याई निजीस्तरमा रेन्बो ट्राउट माछा पालन गर्ने उद्देश्यले २ वटा रेश वे (Raceway pond) र एउटा ठुलो (५०० बर्ग मिटरको) साधारण पोखरी निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ ।

कृषि यान्त्रिकरण

कृषि यान्त्रिकरण भन्नाले कृषि कर्ममा आधुनिक प्रविधि, औजार/यन्त्र/मेशिनको प्रयोग गरी कृषि कार्यलाई सहज बनाउने, कृषि कार्यलाई समयमै सम्पन्न गर्ने र समग्रमा कृषिमा लाग्ने लागत कम गरी कृषिलाई आधुनिक, व्यवसायिक एवं प्रतिस्पर्धी बनाउनु हो । समग्रमा दोर्दी गाउँपालिका पहाडी क्षेत्र रहेको साथै के ही बेसी र उच्च पहाडी कृषि क्षेत्र पनि रहेको छ । कृषि यान्त्रिकरणको अवस्था ज्यादै नै प्रारम्भिक चरणमा रहेको पाइएको छ ।

४. विद्यमान कृषि अभ्यासहरू (Existing agricultural practices)

वडा नं.	गाउँ	विद्यमान कृषि अभ्यासहरू
१	भार्ते, सिरुबारी	मुख्य खेतीबालीमा धान (स्थानीय जातहरू: इन्द्रबेली, पुङ्के, थकाली, आंगा, मनसरा; उन्नत जात: राधा-७, सुख्खा धान), मकै (पाखोमा स्थानीय, खेतमा अरुण-१), कोदो (सबै स्थानीय); तरकारीमा स्थानीय आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज; नगदे बालीमा कागती, कफी, उखु; पशुपालनमा स्थानीय बाख्रा, भैसी, कुखुरा; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया आदि विद्यमान रहेको छ।
२	अर्चलवोट	मुख्य खेतीबालीमा धान (उन्नत जात: लोकतन्त्र, सुख्खा २, ४, ६, हाइब्रिड; स्थानीय जात: एकले, मसिनो, कनकजिरा), मकै (अरुण), आदि; तरकारीमा आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज आदि; नगदे बालीमा केरा, लिची, कागती, कफी, उखु आदि; पशुपालनमा बाख्रा, भैसी, कुखुरा आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया आदि विद्यमान रहेको छ।
३	श्रीमन्जांग	परम्परागत खेती प्रणाली: मुख्य खेतीबालीमा धान, मकै (मनकामना-३ को बीउ उत्पादन समेत), कोदो आदि; तरकारीमा आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज आदि; नगदे बालीमा केरा, लिची, कागती, कफी आदि; पशुपालनमा बाख्रा, भैसी, कुखुरा आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया र केही मिनि टिलर विद्यमान रहेका छन्।
४	नौथर, सेरा	परम्परागत खेती प्रणाली: मुख्य खेतीबालीमा धान (स्थानीय तथा उन्नत जात), मकै, कोदो आदि; तरकारीमा आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज आदि; नगदे बालीमा कागती, कफी, उखु आदि; पशुपालनमा बाख्रा, भैसी, कुखुरा आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया, केही मिनि टिलर र श्रेसर आदि विद्यमान रहेका छन्।
५	पाचोक	परम्परागत खेती प्रणाली: मुख्य खेतीबालीमा धान, मकै, कोदो आदि; तरकारीमा आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज आदि; नगदे बालीमा कागती, कफी, उखु आदि; पशुपालनमा भेडा/बाख्रा, भैसी, कुखुरा आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया, केही मिनि टिलर र नार्कले विकास गरेका मकै छोडाउने र कोदो चुट्ने/फल्ने मेसिन आदि छन्।
६	तांजे, सिमी	परम्परागत खेती प्रणाली: मुख्य खेतीबालीमा धान (सबै स्थानीय जातहरू: दर्माली, ताकमारे, असोजे), मकै (लाउरे मकै), कोदो (स्थानीय) आदि; तरकारीमा आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज आदि; नगदे बालीमा कागती, कफी, उखु आदि; पशुपालनमा स्थानीय बाख्रा, भैसी, स्थानीय कुखुरा, भेडा (सबै गाउँलेहरूले मिलेर २ वटा भेडीगोठ) आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया आदि मात्र विद्यमान रहेको छ।
७	लप्सीवोट	परम्परागत खेती प्रणाली: मुख्य खेतीबालीमा धान (इन्द्रबेली, मार्सी, कालो झिनुवा), मकै, कोदो आदि; तरकारीमा आलु, काउली/बन्दा, लसुन/प्याज आदि; बाली चक्र (धान-गहुँ, मकै-कोदो-आलु), नगदे बालीमा कागती, अलैंची, जडिबुटी आदि; पशुपालनमा बाख्रा, भैसी, कुखुरा आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा हलो, कोदालो, हँसिया आदि छन्।
८	हिले बजार	परम्परागत खेती प्रणाली: मुख्य खेतीबालीमा धान, मकै, कोदो आदि; तरकारीमा आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज आदि; नगदे बालीमा कागती, कफी, अलैंची आदि; पशुपालनमा बाख्रा, भैसी, कुखुरा आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया आदि छन्।
९	माझगाउँ	परम्परागत खेती प्रणाली: मुख्य खेतीबालीमा धान (सबै स्थानीय जातहरू: दर्माली, हिमाली, छोटे मार्सी), मकै (सेतो, रातो), कोदो (डल्ले, सेतो, नडकटुवा) आदि; तरकारीमा आलु, गोलभेडा, काउली, बन्दा, लसुन, प्याज आदि; बाली चक्र (धान-गहुँ, धान-मकै, धान-तोरी), फलफूलमा नासपाती, नगदे बालीमा कागती, कफी, अलैंची आदि; पशुपालनमा घर-घरमा भेडा-बाख्रा, गाई-भैसी, कुखुरा आदि; कृषि यान्त्रिकरणमा परम्परागत हलो, कोदालो, हँसिया तथा केही मिनि टिलर रहेका छन्।

५. कृषकहरूले भोगिरहेका समस्याहरू (Problems faced by farmers)

सामान्यतया सबै वडाका किसानहरूले जनशक्तिको अभाव, सिंचाइको असुविधा र बाँदरको आतंक जस्ता समान किसिमका समस्याहरू औँल्याएका छन् तापनि केही स्थान विशेषका समस्याहरू भएकाले तल तालिकामा देखाइएको छ।

वडा नं.	गाउँ	कृषकहरूका समस्याहरू
१	भार्ते, सिरुबारी	सिंचाइको असुविधा, उन्नत बीउबिजन र कृषि कार्यको लागि जनशक्तिको अभाव, आलुमा रातो कमिलाका साथै अधिकांश बालीनाली बाँदरले नोक्सान गर्ने भएकोले अति नै समस्या
२	अर्चलवोट	पशुपालन घटेकोले मलको समस्या, असन्तुलित रासायनिक मलको कारण माटोको उत्पादकत्वमा हास, हाइब्रिड र उन्नत मकैमा भण्डारणमा घुन, आलुमा रातो कमिला, केरामा गबारो किराको समस्या, बीउ आलुको लागि कोल्ड स्टोर को व्यवस्था नभएको, बाँदरको आतंक, कफीको बजार समस्या, माछा पोखरीमा सर्पको समस्या
३	श्रीमन्जांग	काम गर्ने जनशक्तिको अभाव, सुन्तलामा असिना र बोक्रा फुट्ने, तरकारी बालीमा लाही/लार्भा तथा असिनाको समस्या, अलैंचीमा दुम्सीले नोक्सान गर्ने, कफीको वेर्ना मर्ने, आलुको बीउ भण्डारणको लागि कोल्ड स्टोर को व्यवस्था नभएको, बाँदरले बालीनाली नोक्सान गर्ने भएकोले अति नै समस्या
४	नौथर, सेरा	जनशक्तिको पलायन हुँदा जग्गा बाँझो, परम्परागत निर्वाहमुखी खेती, उन्नत बीउबिजन/वेर्ना/नशुको अभाव, सिंचाइको अभाव, बजार भाउ को अनिश्चितता, अलैंची खेतिले गर्दा भेडाबाख्रालाई चरणको समस्या
५	पाचोक	असिनाको समस्या, हिउंदमा तुषारोको समस्या, छाडा पशुहरूले नोक्सान गर्ने, बाटोको असुविधा, बजार भाउको अनिश्चितता (धनमाया गुरुङले गत वर्ष २५ मुरी आलु उत्पादन गर्नुभएकोमा प्रति पाथी रु. १०० बाट रु. १५० भाउ बढाउँदा विक्री नभएर १० मुरी आलु भैंसीलाई खुवाउनु भएछ, त्यही डरले अलैंची रु. ६००/केजी बेच्नु भएछ, तर पछि अरुले रु. ११००/केजीमा बिक्री गरेछन्)
६	तांजे, सिमी	नाभो आलु खेती गर्ने चलन हुनाले उत्पादन अत्यन्त न्यून, असिनाले अलैंची लगायत अन्य बालीहरूलाई नोक्सान गर्ने, स्याउ खेतीमा हाँगाहरूमा बोक्रा फुट्ने, चरनको समस्या, भेडाबाख्रामा जुका लाग्ने, जाडोमा काँप्ने समस्या, बजारको समस्या
७	लप्सीवोट	जनशक्तिको अभावमा करीब ७०% जग्गा बाँझो, उन्नत बीउबिजन/वेर्ना/नशुको अभाव, धान/कोदोमा कीरा, आलुमा कमिलाको प्रकोप, माटोमा जिंक तत्वको कमी, सिंचाइको अभाव, पशु छाडा छोड्ने समस्या, पशुहरू मर्ने समस्या
८	बन्सार, हिले बजार	जनशक्तिको अभाव, सिंचाइको अभाव, अलैंची तथा अन्य बालीहरूमा बाँदरले नोक्सान गर्ने, कफीको बजारबारे उचित जानकारीको अभाव, लक्षित बर्गमा वितरित ब्रोइलर कुखुरालाई दानाको समस्या, स्थानीय कुखुरापालन हराउन थालेको, रोगी बाख्रालाई लगाएको भ्याक्सिन निरोगीलाई पनि लगाउँदा पशुहरू मर्ने समस्या, वितरित जमुनापारी ब्याडे बोकाहरू प्रजननको लागि असक्षम देखिएको
९	हिले टक्सार	माटो परिक्षणको प्रतिवेदन अनुसार विरुवालाई चाहिने खाद्य तत्वहरूको कमी, कृषि कार्यको लागि जनशक्तिको अभाव, आलुमा डढुवा रोगको प्रकोप, कफी उत्पादनलाई बजारको समस्या, मानिस लगायत पशुपन्छीलाई खानेपानीको समस्या, बाली बिरुवाको लागि सिंचाइको अभाव

६. कृषि क्षेत्रका संभावनाहरू (Potentials of agriculture sector)

वडा नं. १. भार्ते (उचाई - १२२० मी., अक्षांस - २८°०८' उत्तर, देशान्तर - ८४°२८' पूर्व)

यस वडाको भू-वनोट हेर्दा कृषियोग्य जमिन पर्याप्त छ तसर्थ बिभिन्न अन्नवाली, फलफुल, तरकारीका अनुसन्धानबाट सिफारिस भएका उन्नत जातहरू तथा पशुपालन प्रवर्द्धन गरी कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सकिने देखिन्छ। यस गाउँमा अर्गानिक कफी खेतीको राम्रो संभावना देखिन्छ। फलफुल बालीहरूमा कागती, लिची, सुन्तला, एभोकाडो, मेकाडेमिया नट, जापनिज कटुसको खेती गर्न सकिने देखिन्छ। तरकारी बालीहरूमा गोलभेडा, काउली, बन्दा, मुला, लसुन, भिंडी, फर्सी, काँक्रोको खेती राम्रो हुने र बजार नजिक भएको कारणले बिक्री गर्न पनि खासै समस्या नहुने देखिन्छ। हाते ट्रयाक्टर र यसमा जोडिने विभिन्न उपकरणको प्रयोग गरी जमिनको तयारी देखि अन्य कृषि कार्य गर्न सकिने, प्लास्टिक पोखरीको निर्माण गरी बर्षातको पानी तथा खेर जाने पानी संकलन गरी तरकारी खेती/पशुपालन/कुखुरा पालनमा पानी उपलब्ध हुन सक्ने, प्लास्टिक टनेल/थोपा सिंचाई/फोहोरा सिंचाईको प्रबर्धन गर्न सकिने, कोदो खेती गरिने ठाउँ भएकोले कोदो चुट्ने मेशिनको प्रयोग, घाँस काट्ने चाफ कटर मेशिन, हाते मेशिन, बिजुलीबाट चल्ने मेशिन, डिजेल/पेट्रोलबाट चल्ने मेशिनको प्रयोगलाई प्रबर्धन गर्न सकिने, कृषि, मत्स्य र पशुपंक्षीका बिभिन्न क्षेत्रमा यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन, उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी कृषक र गाउँपालिकाको सम्वृद्धि हासिल गर्न सकिने सम्भावना प्रचुर छ।

वडा नं. १, भार्ते देउरालीको बेसीमा मर्स्याङ्दी नदीको पूर्व पहाडबाट उम्रेको यो **पियारे खोला** (औसत पानीको तापक्रम: २१-३०°से., घुलित अक्सिजन: ६.०-७.० मी.ग्रा./लि., पि.यच.: ७.५, घुलित कण: १५०-२००, पारदर्शिता: कन्चन तथा पानीको स्रोत: मूल, मात्रा: ३-७ इन्चसम्म) को तातोपानीको सुबिधा हुने जग्गामा पानी डाइभर्सन गरी माछा पोखरी निर्माण गरी कार्प माछाहरू (कमन कार्प, ग्रास कार्प, रहु, नैनी, भ्याकुर र टिलापिया) पालन गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना छ। नजिक बजारको व्यवस्था, जनशक्तिको अभाव र बाँदरको आतंक भएकोले यो ठाउँमा कार्प माछा उत्पादन व्यवसाय अति उत्तम देखिन्छ। एक रोपनीमा कार्प माछा पालन गर्न लामो खर्च र आमदानीको विवरण **अनुसूची-१** मा दिइएको छ।

वडा नं. २. अर्चलबोट (उचाई - ६२० मी., अक्षांस - २८°०९' उत्तर, देशान्तर - ८४°२७' पूर्व)

समथर जग्गा भएकोले प्रमुख अन्न बालीहरू जस्तै धान, मकै, कोदो, गहुँको उन्नत प्रविधि र वीड बिजन प्रयोग गरी कृषि उत्पादन बढाउन सकिने, बिभिन्न अन्नबाली तथा तरकारी बालीहरूको व्यवसायिक बीउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने, तरकारी खेती (भिंडी, फर्सी, बन्दा, लसुन, प्याज) को पनि राम्रो संभावना भएको साथै विशेष गरेर फलफुल बालीमा लिची, केरा, आँप (ढीलो पाक्ने जात) र कागतीको राम्रो संभावना भएकोले त्यसको लागि अनुदानमा उन्नत जातका बिरुवाहरूको वितरण तथा तालिम आदिको व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ। कफी खेती तथा माछापालन व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्न सकिने सम्भावना छ। स्थानीय गाईभैसीको नशु सुधार, दाना, घाँसको व्यवस्थापन, रोगहरूको नियन्त्रण र बजार व्यवस्थापन गरी डेरी उत्पादनलाई अगाडि बढाउन सकिन्छ। यसको लागि स्थानीय स्तरमा दूध संकलन केन्द्रको व्यवस्था गर्नुका साथै यिनीहरूलाई सरकारी अथवा नीजि डेरी उद्योगहरूसित सम्बन्धन गराई डेरी उत्पादनमा संलग्न गराउन सकिन्छ। यातायात र बजार व्यवस्थामा सुधार हुँदै गएमा अन्य गाउँहरूमा पनि डेरी उत्पादनलाई क्रमशः बढाउँदै लान सकिन्छ। बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. १ मा भनिए जस्तै बिभिन्न यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धितर्फ अघि बढ्न सकिने सम्भावना छ।

वार्ड नं. २, अर्चलबोट फाँटलाई देब्रे पाउँ दोर्दी खोलाको पूर्व पहाडको फेदीबाट उम्रेको **ढोडेनी खोला** (औसत पानीको तापक्रम: २१-३०°से., घुलित अक्सिजन: ६.०-७.० मि.ग्रा./लि., पि.यच.: ७.५, घुलित कण: १५०-२००, पारदर्शिता: कन्चन तथा पानीको स्रोत: मूल, मात्रा: ३-७ इन्चसम्म) को तातोपानी दोर्दीमा नै मिसिएको छ, जसको दायाँ बायाँमा पर्ने जग्गामा सो पानी डाइभर्सन गरी माछा पोखरीको निर्माण गरी कार्प माछा (कमन कार्प, ग्रास कार्प, रहु, नैनी, भ्याकुर र टिलापिया) पालन गर्न सकिन्छ।

वडा नं. ३. लामा मन्जाङ (उचाई - १२३० मी., अक्षांस - २८°११' उत्तर, देशान्तर - ८४°२८' पूर्व)

लामा मन्जांगमा मकैको वीउ उत्पादन व्यवसाय गर्न सकिने, धान, मकै, कोदो बालीका उन्नत जात प्रवर्धन गरी उत्पादन बढाउन सकिने प्रशस्त सम्भावना छ । आलु (कार्डिनल, डेजिरे, जनकदेव, आइ.पी.वाइ.-८, खुमल लक्ष्मी आदि) , अलैंची, कफी खेती प्रवर्द्धन गर्न सकिने, पशुपालन (विशेष गरेर बाख्रा) फष्टाउन सक्ने, एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन मार्फत् कृषियोग्य जमिनको उत्पादकत्व बढाउन सकिने सम्भावना छ । बाहुन मन्जांगमा अन्नवाली, तरकारी (मुला, गाजर, आलु, बन्दा) तथा फलफुल (कागती, आरु, अंगुर, किवी, नासपाती) उत्पादनको सम्भावना छ । यसका साथै माछा तथा पशुपालनको भविष्य पनि राम्रो देखिन्छ । बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. १ मा भनिए जस्तै मेशिनका अलावा मल्टी क्रप थ्रेसर, खाल्डो खन्ने मेशिन, बाली काट्ने मेशिन, फलफुल टिप्ने मेशिन, मकै रोप्ने मेशिन, झार गोड्ने मेशिन आदि प्रवर्धन गरी उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धि हासिल गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना छ ।

वडा नं. ४. सेरा (उचाई - ८७० मी., अक्षांस - २८°१५' उत्तर, देशान्तर - ८४°२८' पूर्व)

आसपासका खोलामा बगिरहेको पानीलाई सिंचाइमा प्रयोग गरेर अन्नवाली (बिशेषतः धान, मकै, गहुँको खायन तथा उन्नत बीउ उत्पादन), मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी (टनेलमा टमाटर, करेला, काँक्रा) तथा फलफूल (अनार, केरा, अम्बा, लिची, आँप) आदिको उत्पादन गर्न एवं एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन मार्फत् कृषियोग्य जमिनको उत्पादकत्व बढाउन सकिने, कफीखेती तथा अलैंचीखेती विस्तार गर्न सकिने, कृषि उत्पादन बढाई कृषिमा आधारित उद्योग धन्दाहरु खोल्न सकिने सम्भावना छ । आलुबाली पनि यस गाउँको एक प्रमुख तरकारी बालीको रूपमा रहेको तर कृषकहरु स्थानीय आलुका जातहरु मात्रै खेती गर्दै आइरहेको देखिन्छ । त्यसकारण नार्कले सिफारिस गरेका र स्थान सुहाउँदा आलुका जातहरु (कार्डिनल, डेजिरे, खुमल रातो, आइ.पी.वाइ.-८, खुमल लक्ष्मी, खुमल उज्वल आदि) को उत्पादन प्रदर्शन गरी कृषकहरुले मनपराएका जातहरुलाई विस्तार गरी बीउ उत्पादन गर्न कृषकहरुलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने देखिन्छ । स्थानीय गाईभैँसीको नश्ल सुधार, दाना, घाँसको व्यवस्थापन, रोगहरुको नियन्त्रण र बजार व्यवस्थापन गरी डेरी उत्पादनलाई अगाडि बढाउन सकिन्छ । यसको लागि स्थानीय स्तरमा दूध संकलन केन्द्रको व्यवस्था गर्नुका साथै यिनीहरुलाई सरकारी अथवा नीजि डेरी उद्योगहरुसित सम्बन्धन गराई डेरी उत्पादनमा संलग्न गराउन सकिन्छ । यातायात र बजार व्यवस्थामा सुधार हुँदै गएमा अन्य गाउँहरुमा पनि डेरी उत्पादनलाई क्रमशः बढाउँदै लान सकिन्छ । बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. ३ मा भनिए जस्तै बिभिन्न यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धितर्फ अघि बढ्न सकिने सम्भावना छ ।

सेराबजार मुनि दोर्दी खोलाको पूर्वी मोहोडातर्फ खोलाको किनार को सिमखेत, गाउँपालिकाको कार्यालय नजिक पूर्व सांसद लाल बहादुर गुरुङको एकिकृत कृषि फार्म र वहाँकै नजिक भएको जग्गामा नमुनाको रूपमा तातोपानीमा हुने कार्प जातको माछा पालन गर्न उपयुक्त हुने हुँदा समानान्तर रेखांकनमा १/१ रोपनीको (प्राबिधिकको सल्लाहमा लम्बाई बढी, चौडाई कमको आयताकार, १.५-२ मि. गहिराई, १ मि. चौडाईको, पोखरीको पानीको ४ इन्चको पाइपबाट राम्रो निकास बनाई) माटोको पोखरी निर्माण गरी मिश्रित कार्प माछा पालन अथवा फिस पोली कल्चर (माछाको जातको कम्पोसिशन) नमुना माछा फार्म बनाउन सकिन्छ। यसमा गाउँपालिकाले प्राबिधिक र माछा भुरा ढुवानीमा अनुदान सहयोग गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

वडा नं. ५. पाचोक (उचाई - १५०० मी., अक्षांस - २८°१७' उत्तर, देशान्तर - ८४°२७' पूर्व)

पाचोक यस गाउँपालिकाको दुर्गम गाउँ मध्यको एक गाउँ हो। यस गाउँको २००० मी. वा सो भन्दा उचाईमा वीउ आलु भन्डारणको लागि रस्टीक भन्डारण बनाउनु उपयुक्त देखिन्छ। त्यसको लागि राष्ट्रिय आलुवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटारबाट सिफारिस भएका आलुका जातहरू (कार्डिनल, डेजिरे, जनकदेव, खुमल लक्ष्मी आदि) को पूर्व मुल बीउ (PBS) ल्याई प्रदर्शन/परिक्षण गर्ने र उपयुक्त मानिएका जातहरूको वीउ उत्पादन गर्ने, भन्डार गर्ने र त्यसै गाउँपालिकाका अन्य गाउँहरूमा बीउ तथा खायन आलु उत्पादनको लागि वितरण गर्ने कार्यक्रमको सुरुवात गर्नु पर्ने देखिन्छ। जस्को लागि कृषकहरूलाई आलु खेती प्रविधि संवन्धि ५-७ दिने तालिमको व्यवस्था गर्ने र वीउ आलु खरिद गर्न तथा रस्टीक भन्डारण बनाउन सक्दो अनुदान उपलब्ध गराउनु मनासिव देखिन्छ। हरेक बर्ष ठुलो परिणाममा बीउ आलु बाहिरबाट लैजानु भन्दा हरेक बर्ष PBS बाहिरबाट लैजाने र त्यसलाई तालिम प्राप्त कृषकहरूको सहयोगमा ४-६ बर्ष बीउकै रुपमा बृद्धि गर्दै जाने र त्यसपछि गाउँपालिकाका अन्य वडाहरूमा आलु खेती गर्ने तल्लो (वेसी) भेग का कृषकहरूलाई उपलब्ध गराई बीउमा आत्म निर्भर हुने तर्फ कार्य गर्ने र अन्य कृषकहरूले उत्पादन गरेको खायन आलु जिल्लाका अन्य शहरहरूमा विक्री गर्ने तर्फ एउटा योजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ। यसका अलावा यहाँ अलैंची, अंगुर खेतीको सम्भावना, पशुपालन (भेंडा/बाख्रा) संचालन गर्न सकिने तथा बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. ३ मा भनिए जस्तै बिभिन्न यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धितर्फ अघि बढ्न सकिने सम्भावना छ।

पाचोक गाउँमा समुद्र सतहदेखि १५३० मि. को उचाईमा अवस्थित **क्यु खोला** (मिति: २०७४/१२/२५ दिनको १:४५ बजेको पानीको तापक्रम: १२-१५ °से., घुलित अक्सिजन: ९.०-९.२ मी.ग्रा./लि., पि.यच.: ७.२, घुलित कण: ५०-१००, पारदर्शिता: कन्चन तथा पानीको स्रोत: मूल र हिउँ, मात्रा: ३-७ इन्चसम्म) को पानीलाई खोलाको सिरानबाट डाइभर्सन गरी माछा पालन इच्छुक लाल बहादुर गुरुङ (हाल भूकम्प अबरोधक घर निर्माण गर्ने डकर्मी) को ३-५ रोपनीमा जग्गामा (जग्गा खरिद गर्न पनि सक्ने) पा नी ल्याई समान्तर raceway निर्माण गरी रेन्बो ट्राउट माछाको भुरा उत्पादनको साथै १.५-२ टन खाने माछा उत्पादन गर्न सकिने देखिन्छ। एक रोपनीमा रेन्बो ट्राउट माछा पालन गर्न लाग्ने खर्च र आम्दानीको विवरण **अनुसूची-२** मा दिईएको छ।

वडा नं. ६. तांजे (उचाई - १६०० मी., अक्षांस - २८°१७' उत्तर, देशान्तर - ८४°३२' पूर्व)

यस गाउँमा उच्च पहाडी हावापानीमा हुने जडीबुटी खेती गरी रोजगारी एवं आयस्रोत बढाउन सकिने, फलफुल बालीतर्फ दाँते ओखर, जापानिज कटुस, आरु, आरुबखडा र अन्य वालीहरूमा आलु (कार्डिनल, डेजिरे, जनकदेव, खुमल लक्ष्मी आदि), अलैंची, चियाको राम्रो संभावना देखिन्छ त्यसको लागि संवन्धित विषयमा कृषकहरूलाई नयाँ जातहरूको प्रदर्शनी र राम्रो भएको जातलाई वीउ उत्पादन तर्फ अगाडि बढाउन उपयुक्त देखिन्छ। यहाँ पशुपालनमा भेडा/बाख्रा पालन व्यवसाय गर्न सकिने अति राम्रो सम्भावना छ। बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. ३ मा भनिए जस्तै बिभिन्न यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धितर्फ अघि बढ्न सकिने सम्भावना छ।

वडा नं. ६ किर्तिपुरको जंगलबाट मुलको रुपमा **उम्रेको उल्सियु खोला (९९० मि.)** को पानी (मिति: २०७४/१२/२३ बिहान १०:४० बजेको पानीको तापक्रम: १८.५ °से., घुलित अक्सिजन: ८.०-९.० मी.ग्रा./लि., पि.यच.: ७.५, घुलित कण: १००-१५०, पारदर्शिता: कन्चन तथा पानीको स्रोत: मूल, मात्रा: ३-४ इन्च अंकित गरिएको) प्रयोग गरी, हाल निर्माणाधीन पोखरीको संगसंगै समानान्तर raceway निर्माण गरी रेन्बो ट्राउट माछाको प्रजनन बाहेक ५-६ टन खाने माछा उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना छ। त्यसै गरी वार्ड न. ६ मा नै पर्ने चिसो पानी भएको **लोदा खोला (१५०० मि.)** र अन्य साना साना खोला (मिति: २०७४/१२/२३ बिहान १२:१० बजेको औसत पानीको तापक्रम: १२-१५ °से., घुलित अक्सिजन: ९.०-९.३० मी.ग्रा./लि., पि.यच.: ७.२, घुलित कण: ५०-१५०, पारदर्शिता: कन्चन तथा पानीको स्रोत: मूल तथा हिउँ, मात्रा: ३ देखि १० इन्च अंकित गरिएको) मा चिसो पानीमा हुने नेपालका स्थानीय रैथाने माछा र विदेशी शी रेन्बो ट्राउटको प्रजनन स्थल हुन सक्ने साथै बिदेशी आर्टिक चार (Artic char), जुन नेपाल कृषि अनुसन्धानको पहलमा नेपालमा भित्रिने क्रममा रहेको छ, को उत्पादन तथा प्रजनन समेत राम्रो हुन सक्ने संभावना छ। हाल दोर्दी खोलामा उर्जाको

कार्यलाई मध्यनजर गर्दा रेन्बो ट्राउट माछाको बीउ (fish fry) उत्पादन गरी अन्य जिल्ला तथा गाउँपालिकामा माछा पालक कृषकहरूलाई उपलब्ध गराउन सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

वडा नं. ७. लप्सी बोट (उचाई - १४५० मी., अक्षांस - २८°१६' उत्तर, देशान्तर - ८४°२९' पूर्व)

बाख्रापालनलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गरी कृषकको आयस्रोत बढाउन सकिने, आलु तथा मकैको वीउ उत्पादन क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिने, शितोष्ण फलफुलमा दाँते ओखर, जापानिज कटुस, चुच्चे ओखर (Pican nut) उत्पादन एवं जडीवुटी खेती गर्न सकिने । सिंचाई, उन्नत वीउ बिजन तथा तालिमको व्यवस्था गरी व्यवसायिक आलु तथा तरकारी खेतीको विस्तार गर्न सकिने राम्रो संभावना देखिन्छ बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. ३ मा भनिए जस्तै बिभिन्न यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धि तर्फ अघि बढ्न सकिने सम्भावना छ ।

वडा नं. ८. हिले बजार (उचाई - ८०० मी., अक्षांस - २८°१४' उत्तर, देशान्तर - ८४°२७' पूर्व)

उन्नत र बढि उत्पादन दिने अन्नवालीका जातहरू, फलफुल, कफी, अलैंचीको वीउ/विजन बेर्ना र उन्नत जातका बाख्राहरू भित्र्याई कृषि तथा पशु उत्पादन बढाउन सकिने सम्भावना छ । हिले बजार केहि बेसि जस्तो, सिंचाइको पनि राम्रो सम्भावना भएकोले तरकारी बाली (काउली, बन्दा, सिमि, बोडी, भण्टा, गोलभेडा, भिंडी आदि) को खेती गर्न सकिने र बजारको पनि राम्रो संभावना देखिन्छ भने फलफुलमा केरा, कागती, अम्ब्रा र अलैंची आदि बालीहरू कृषक आफ्नै ज्ञान/विवेकबाट गरिरहेको देखिन्छ भने तिनै बालीहरूलाई उन्नत वीउ बिजनका साथ उन्नत प्रविधि अपनाई गरेमा कृषकको आयस्तर वृद्धि गर्न सकिने देखिन्छ । फलफुल बालीमा आँप, लिची, मेकाडेमिया नट, कागती र केराको राम्रो सम्भावना देखिन्छ । बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. ३ मा भनिए जस्तै बिभिन्न यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धितर्फ अघि बढ्न सकिने सम्भावना छ ।

छयाङ्गदी खोला (९८० मि.) को पानी (मिति: २०७४/१२/२२ साँझ ४:३० बजेको पानीको तापक्रम: १७ °से., घुलित अक्सिजन: ८.५-९.० मी.ग्रा./लि., पि.यच.: ८.०, घुलित कण: १००-१५०, पारदर्शिता: कन्चन तथा पानीको स्रोत: हिउँ, मात्रा: ३-४ इन्च अंकित गरिएको) प्रयोग गरी रेन्बो ट्राउट माछापालन व्यवसाय संचालन गरी रोजगारी र कृषकको आय स्रोत बढाउन सकिने सम्भावना छ । खोलाको सानो जल बिधुत गृहको माथि तल गरी ३ वटा मत्स्य फर्म (लहैर र समानान्तर Raceway pond) संचालन गर्न सकिन्छ । यहाँबाट १५ देखि २० जना व्यक्ति रोजगार हुन सक्ने देखिन्छ ।

वडा नं. ९. माझगाउँ (उचाई - १५२० मी., अक्षांस - २८°१३' उत्तर, देशान्तर - ८४°२५' पूर्व)

यस गाउँमा हावापानी, माटो आदिको अध्ययन गर्दा अन्नवाली तथा तरकारीवाली, आलु खेती, अलैंची, कफी र फलफुलमा आरु, नास्पती, आरुबखडा, दाँते ओखर, जापानिज कटुस आदिको राम्रो संभावना देखिन्छ । विशेष गरेर आलुका नयां जात (कार्डिनल, डेजिरे, जनकदेव, खुमल लक्ष्मी आदि) को प्रवेश गराई खाद्यन तथा वीउ उत्पादन सम्बन्धी छोटो अवधिको तालिमको आयोजना गर्नु पर्ने देखिन्छ । त्यस क्षेत्रमा पाइने मेलको रुटस्टक मा अन्य स्याउ र नास्पातिका सायनहरू ग्राफिटिंग गरेर स्याउ/नास्पातिको उत्पादन बढाउन सकिने सम्भावना छ । बाख्रापालन व्यवसायको पनि यहाँ प्रवल सम्भावना रहेको छ । बिभिन्न क्षेत्रमा वडा नं. ३ मा भनिए जस्तै बिभिन्न यान्त्रिकरणको माध्यमबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, युवा पुस्तालाई कृषिमा आकर्षण गर्न सकिने, बाँझो जमिनलाई उपयोग गर्न सकिने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन एवं कृषि उद्योगको बिकास गरी सम्वृद्धि तर्फ अघि बढ्न सकिने प्रचुर सम्भावना छ ।

७. कृषकहरूसँगको अन्तरकृयाबाट निस्केका निष्कर्षहरू (Outcomes from the discussion with farmers)

- स्थानीय कृषि जैविक विविधताको संरक्षणको निम्ति गाउँबाट हराएर जाने अवस्थाका लोपोन्मुख बाली तथा स्थानीय बीउहरू खुमलटारस्थित जिनबैंकमा लगेर दीर्घकालिनरूपमा संरक्षण गर्न सकिन्छ भने जिनबैंकमा भएका तर गाउँबाट हराइसकेका कतिपय बाली तथा बीउहरू (जस्तै: सामा, स्थानीय कागुनो, धान कोदो, आदि) ल्याएर पुनर्स्थापना गर्न सकिन्छ।
- कोदोका स्थानीय जातहरू मात्र भएकोले पहाडीबाली अनुसन्धान कार्यक्रमद्वारा बिक्रि सित उन्नत जातहरूलाई यी वडाहरूमा परिक्षण गरी सबै हिसाबबाट उत्कृष्ट देखिएका जातहरूलाई प्रसारण गरी कोदोको उत्पादन बढाउन जरुरी छ।
- तरकारी बजारको अध्ययन गरी बजार नजिक भएका क्षेत्रहरूमा व्यवसायिक रूपमा तरकारी खेती गर्न प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ। कृषकको सिपमूलक स्थलगत तालिम, बजार ब्यबस्थान र सहज तरकारी ढुवानीको उचित ब्यवस्थापन हुनु अनिवार्य छ।
- व्यवसायिक रूपमा बीउ र खायन गरी दुवै प्रयोजनको आलु दोर्दी गाउँपालिकामा उत्पादन गर्न सकिने भएकोले दोर्दीलाई आलु बीउ उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउने र जिल्ला भित्र तथा बाहिर पनि बीउ आलु पठाउने गरी विशेष आलु क्षेत्र वा पकेट संचालन गर्नु पर्दछ। आलुको बिक्रि मूल्यमा अनुदान दिई उत्पादित बीउ स्थानीय स्तरमै खपतको व्यवस्था मिलाउन अथवा टाढाको बजार लैजानु पर्ने भएमा ढुवानीमा अनुदान दिन जरुरी छ।
- निर्यात गर्न सक्ने बाली र मध्य पहाडमा समुद्र सतहबाट ९०० देखि १५०० मिटरसम्मका जमिनहरूमा व्यवसायिक रूपमा खेती गर्न सकिने भएकोले बाँझा जमिनमा कफी खेती गर्न कृषकलाई प्रोत्साहन गर्नु आवश्यक छ।
- दोर्दी गाउँपालिकामा प्रांगारिक कफी, मह, अलैंचीको व्यापक सम्भावना भएकोले गाउँपालिकालाई प्रांगारिक क्षेत्र घोषणा गरी त्यहाँ उत्पादित बस्तुको खपत बढाउन गाउँपालिकाले प्रचार प्रसारमा विशेष जोड दिनु पर्छ।
- स्थानीय स्तरको माग र ढुवानी गर्न सकिने नजिकको बजारको आधारमा च्याउ खेतीलाई पनि प्रोत्साहन दिनु आवश्यक छ। त्यस्तै प्याज, लसुन र अदुवा जस्ता नगदे बालीहरूको उत्पादनमा प्राथमिकता दिइनु पर्दछ।
- फलफुल बालीतर्फ ९०० मिटरभन्दा होचा स्थानमा आँप, लिची, केरा (सिंचाई भएमा), कागती, मेकाडेमिया नटको व्यवसायिक खेती, ९०० देखि १२०० मि.सम्म कागती, आँप (ढीलो पाक्ने जस्तै- अम्रपाली), मेकाडेमिया नट र १२०० मिटरभन्दा माथि दाँते ओखर, चुच्चे ओखर, मेकाडेमिया नट र नास्पातीको खेती गर्न उपयुक्त छ।
- सबै वडाहरूमा खेती योग्य जमिनहरूको माटो परिक्षण गर्न जरुरि छ। साथै वाली विरुवाहरूका लागि माटोमा खाद्य तत्वहरूको उपलब्धतालाई ध्यानमा राखी प्राङ्गारिक/गोठे/कम्पोष्ट मल बनाउन र व्यवस्थापन /प्रवर्द्धन गर्न ईच्छुक कृषकहरूलाई तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्छ।
- दोर्दी खोलामा मिसिएका साना खोलाहरू पनि केही हिउँबाट नै उत्पत्ति भएकोले चिसो पानीमा हुने स्वदेशी तथा बिदेशी माछाको प्रबर्धन गर्न सकिने देखिन्छ भने केसैदी खोला मुलको पानीबाट बनेको कारण तातोपानीमा हुने स्वदेशी तथा बिदेशी माछाको प्रबर्धन गर्न सकिने देखिन्छ।
- शुरुका वर्षमा गाउँपालिकाले तातोपानी र चिसोपानीका माछापालन मा व्यवसायिक ज्ञान सिकाउनको लागि सम्भाव्यता युक्त क्षेत्रमा प्राबिधिक सहयोग र के ही आर्थिक अनुदानमा कम्तिमा १/१ वटा नमुना माछा फर्म स्थापना गर्ने तथा नार्कलाई माछाको बाह्य अनुसन्धान कार्यक्रम (Outreach Program) संचालनको लागि अनुरोध गर्न सकिन्छ।

- दुध, माछा, मासु, अन्डाको बढ्दो माग र बजारको समस्या नहुँदा नहुँदै पनि पशु पालन पेशा गर्ने जनशक्ति गाउँ घरमा नभएकोले गाउँपालिकाले विशेष कार्यक्रम तयार गरी आवश्यक अनुदान र अन्य सुविधाको व्यवस्था गरी यो पेशाप्रति आम कृषकलाई आकर्षित गर्नु जरुरी देखिन्छ ।
- बाँझो जग्गाको सदुपयोग गर्न किसानसित जग्गा भाडामा लिएर जग्गा नभएका किसानलाई खेती गर्नको लागि वितरण गर्ने रणनीति बनाउनु पर्दछ ।
- सिंचाई, मलिलो जग्गा तथा ठुलो फाट भएको जग्गामा कम्तिमा टेक्टर जान सक्ने बाटो व्यवस्था गर्न तथा यातायातबाट पहुँच कम भएका क्षेत्रहरूमा कृषि पर्यटन विस्तार गरी स्थानीय स्तरमै खपत हुने व्यवस्था मिलाउन जरुरी देखिन्छ ।
- प्रत्येक वडामा कम्तिमा एक कृषि सहकारी र जति सक्दो बढी कृषक समूह निर्माण गर्नुका साथै खेतीको सिजनमा कम्तिमा एक चोटी कृषि प्राविधिकबाट कृषि पकेट क्षेत्र भ्रमण गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।
- गाउँपालिकाले ब्यापारीहरूसंग वर्षमा एक चोटी अन्तरक्रिया गरी मुख्य मुख्य कृषि बस्तुको माग संकलन गर्ने र सोही अनुसार कृषकलाई उत्पादन गर्न एफ.एम. मार्फत पूर्व सुचित गर्न सकिन्छ ।

८. भ्रमण टोलीले देखेका मुख्य मुख्य चुनौतीहरू (Major constraints observed by visit team)

- **जनशक्तिको कमी:** देशका अन्य भागहरू जस्तै यस गाउँपालिकाका गाउँहरूमा पनि खेतीपाती र पशुपालनमा संलग्न जनशक्तिको कमी प्रष्ट रूपमा नै देखिन्छ । यसकारण सम्पूर्ण कृषि प्रणालीमा नै असर परेको छ र खेतहरू बाँझा छन् । पशुपालन क्रमशः घट्दै गइरहेको छ । यथा-स्थानिय मल व्यवस्थापन (In-situ manuring) गर्ने खेती प्रणालीमा मलजलको उचित व्यवस्थापन नहुँदा उब्जनीमा कमी भइरहेको छ । तर यी सबै चुनौतिका बावजुद पनि जबसम्म कृषिबाट उपलब्ध आम्दानी बाहिरी देश/क्षेत्रमा गरेको कामबाट पाइने आम्दानीको बराबर हुन्न, जनशक्तिको उपलब्धता त्यति सजिलो छैन ।
- **बजारसम्मको पहुँच र व्यवस्थापनमा कमी:** हालसम्म पनि दोर्दी गाउँपालिकाका विभिन्न गाउँहरू पक्की सडकबाट नजोडिएकोले अथवा बाह्रै महिना (खास गरी बर्षादको समयमा) यातायात व्यवस्था सम्भव नभएकोले यो समयमा नजिकको बजारसम्मको पहुँच निकै गाह्रो छ । यसकारण सामानहरूको खरिदबिक्रीमा समस्या हुँदा व्यवसायिक तरकारी खेती तथा पशुपालन गाह्रो हुने देखिन्छ ।
- **आधुनिक प्रविधि, ज्ञान र सीपको कमी:** परम्परागत कृषिलाई आधुनिक र व्यवसायिक बनाउन आधुनिक प्रविधि, ज्ञान र सीपको आवश्यकता अपरिहार्य भएको सन्दर्भमा गाउँका कृषकहरूको प्रविधि, ज्ञान र सीपमा पहुँच पुगिरहेको छैन, जसले गर्दा परम्परागत प्रणालीलाई व्यवसायिक प्रणालीमा बदल्न सकिइरहेको छैन ।
- **आर्थिक स्रोतहरूको कमी:** गाउँघरका सामान्य कृषकहरूको लागि खेती प्रणालीमा बदलाव ल्याउन आवश्यक पर्ने आर्थिक स्रोतहरू जुटाउन निकै सकस छ । अर्कोतिर जुटाइएका स्रोतहरूको उपलब्धि पनि सन्तोषजनक हुनु पर्ने आवश्यकता त्यतिकै छ । त्यसकारण व्यवसायिक पद्धतिहरू आर्थिक रूपले निकै सबल हुनुपर्ने चुनौति पनि विद्यमान छ ।
- **भू-क्षय:** अव्यवस्थित मोटर बाटोको निर्माण हुँदा भू-क्षय भई खोला नालामा भएका स्थानीय माछाको प्रजनन स्थल नष्ट हुनुको साथै बर्षायाममा मोटर बाटो बिग्रँदा पोखरी माटोले पुरिन जाने तथा धमिलो पानीको कारण मत्स्य परजीवीको प्रकोप हुन सक्छ ।

१. भ्रमण टोलीको सुझावहरू (Recommendation from the team)

कृषि ज्ञान केन्द्रको स्थापना

समग्र गाउँपालिकाको कृषि विकास कार्यक्रममा सहयोग पुर्याउने उद्देश्यले वडा नं. ४, सेरामा एउटा कृषि ज्ञान केन्द्रको स्थापना गरी कृषकहरूलाई सम्पूर्ण प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनु पर्दछ । यस केन्द्रले अन्न बाली, दलहन बाली, तेलहन बाली, तरकारी बाली, मसला बाली, फलफुल बाली, औद्योगिक बाली, भेडाबाख्रा पालन, गाईभैसी पालन, हाँसकुखुरा पालन, मत्स्य पालन, खाद्य प्रविधि, बजारिकरण, एकीकृत रोग-कीरा व्यवस्थापन, एकीकृत माटो व्यवस्थापन, एकीकृत पशु-आहारा व्यवस्थापन लगायतका विविध क्षेत्रहरूमा अध्ययन, अनुसन्धान, परिक्षण, प्रदर्शन, तालिम तथा प्रविधि हस्तान्तरणको काम गर्नु गर्दछ । यस केन्द्रमा गाउँपालिकाका अतिरिक्त नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, कृषि विभाग, पशु सेवा विभाग, खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग, वन विभाग, सहकारी विभाग, कृषि तथा वन विश्वविद्यालय, कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद् लगायत स्थानीय गैह्रसरकारी संस्था, सहकारी तथा कृषक समुहहरू संलग्न हुन सक्छन् । नेपाल सरकारको आ.व.२०७५/०७६ को कार्यक्रममा पनि प्रत्येक स्थानीय तहमा एक एकीकृत कृषि ज्ञान केन्द्रको स्थापना गर्ने उल्लेख छ।

१.१. अल्पकालिन सुझावहरू (Short-term recommendation)

अन्न, दलहन, तेलहन बाली

अर्चलवोट, सिरुबारी, सेरा, हिले बजार जस्ता फाँटहरूमा असिन्चित क्षेत्रमा राधा-७, सुखवा धान-१ देखि ६ सम्म, र सिंचित क्षेत्रमा खुमल-४, राम, लोकतन्त्र, आदि तथा चैतेको लागि हर्दिनाथ-१ जस्ता धानका उन्नत जातहरूको बीउ उपलब्ध गराउनु पर्छ । तांजे, सिमी, टक्सार, किर्तिपुर, लप्सीबोट पाचोक जस्ता ठाउँहरूमा न्यानो पानी हुने खेतमा खुमल-४ तथा चिसो पानी हुने ठाउँमा लेकाली-१-३, माछापुछ्रे-३, छोम्रोंग आदि जातहरू प्रवर्धन गर्नुपर्छ । मकैको लागि अर्चलवोट, सेरा, हिले बजार जस्ता खेतहरूमा अरुण-१, २ र ४ तथा भार्ते, मन्जांग, पाचोक, किर्तिपुर, माझगाउँ, लप्सीबोट जस्ता बारीमा मनकामना-३, ५, ६, देउती, पोषिलो-१ साथै तांजे, सिमीका बारीमा गणेश-१ र २ जातहरू प्रवर्धन गर्नुपर्छ । गहुँ खेतीमा डब्लु.के.१२०४, डॉफे, धौलागिरी जस्ता जातहरू, कोदोमा उन्नत जातहरू काब्रे-१ र २, डल्ले, ओख्ले, शैलुंग-१ आदि; तोरीमा लुम्ले तोरी-१, भटमासमा लुम्ले-१ आदि जातहरूको बीउ उपलब्ध गराई प्रवर्धन गर्न सकिन्छ ।

तरकारी तथा आलु बाली

सबै वडाका इच्छुक कृषकहरूलाई बिभिन्न प्लास्टिक प्रविधिहरू (जस्तै: प्लास्टिक टनेल, प्लास्टिक पोखरी, प्लास्टिक छापो, आदि) उपलब्ध गराउन सकिन्छ । कृषकहरूलाई प्राङ्गारिक/गोठे/कम्पोस्ट मल व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम दिनुका साथै प्रांगारिक कृषिको प्रवर्धनमा जोड दिनुपर्दछ । बिभिन्न बर्खे तथा हिउँदे तरकारीहरूका उन्नत तथा बिशेष खालका स्थानीय जातका बीउबिजन/वेर्ना तथा आवश्यक तालिम कृषकहरूलाई उपलब्ध गराउनु पर्छ । सेरा, अलैंचे जस्ता सुगम ठाउँमा वेमौसमी तरकारी खेती प्रवर्धनको लागि बीउ/वेर्ना तथा तालिमको व्यवस्था मिलाउनु पर्छ । दोर्दीलाई आलु बीउ उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउन उच्च पहाडी क्षेत्रमा बीउ उत्पादन गर्ने र मध्य पहाड तथा बेसीमा खायन आलु उत्पादन गरी जिल्लाभित्र तथा बाहिर पनि बीउ आलु पठाउने गरी बिशेष आलु क्षेत्र वा पकेट संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसका लागि आवश्यकता हेरी बिभिन्न विषयमा तालिमको आयोजना गर्नुपर्ने पनि देखिन्छ।

औद्योगिक र नगदे बाली

दोर्दी गाउँपालिकाका ५, ६ र ७ बाहेक अन्य सम्पूर्ण वडाहरूमा कफी खेती विस्तारको सम्भावना देखिन्छ । यसको लागि कफी अनुसन्धान कार्यक्रम, रू गाउँपालिका-४, भण्डारीडाँडा गुल्मीबाट रु. १५/- प्रति विरुवाका दरले प्रत्येक वर्ष १४,००० वटा सम्म

विरुवा विक्री वितरण गरिरहेको साथै कफीको वीउ संकलन, नर्सरी व्यवस्थापन, बगैँचा स्थापना तथा व्यवस्थापन र प्रशोधन सम्बन्धी प्राविधिक सल्लाह सुझावहरू उपलब्ध गराइरहेको छ । ईच्छुक कृषक समूह लाई गुल्मीमा पठाएर वा गाउँपालिकाले सम्बन्धीत प्राविधिकलाई गाउँमै बोलाएर तालिमको व्यवस्था गर्न सक्छ । त्यस्तै विभिन्न मसला बालीहरू (अलैंची, अदुवा, हलेदो, लसुन) का साथै मौरी पालनलाई पनि प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ ।

फलफूल बाली

वडा नं. १, २, ३, ४ मा विशेष गरी आँप, लिची, केरा, मेकाडेमिया नट र अमिलो जातका फलफुलहरू (सुन्तला, कागती, निबुवा आदि) तथा वडा नं. ५, ६, ७, ८, ९ मा शितोष्ण फलफुलहरू (दाँते ओखर, चुच्चे ओखर, जापनिज कटुस, नासपाती, आरु, आरुबखडा, स्याउ) आदिका उन्नत वा सिफारिस गरिएका जातहरूका विरुवाहरू इच्छुक कृषकहरूलाई उपलब्ध गराउनुका साथै कृषक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिन्छ ।

पशुपन्छी पालन

स्थानीय बाख्राहरूको जातीय सुधारको लागि बढी शारीरिक वृद्धि हुने क्षमता भएका (बोयर क्रस) जातका बोकाहरूको वितरण र व्यवस्थापनको साथै घाँसपात र दानामा सुधार, रोगकिराहरूको नियन्त्रण तथा रोकथाम र अन्य केही नविन प्रविधिहरू बाख्रा पालन व्यवसायमा लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ । छोडुवा गरेर पालेका स्थानीय कुखुराहरूको व्यवस्थापनमा केही सुधार (जस्तै: रोगकिरा नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन, दानामा आवश्यक सुधार तथा छोडुवा पद्धतिमा नियन्त्रण, खोरभित्रै घाँसपातको व्यवस्था) सहित व्यवसायिकता दिई राम्रो आमदानी गर्न सकिन्छ । यातायातको सुबिधा भएका गाउँहरूमा साना कृषकस्तरमा विकासे कुखुराहरू (ब्रोयलर/लेयर) का स-साना बथानको पालनबाट स्थानीय स्तरमा आवश्यक अण्डा र मासुको आपूर्ति सहज गराउन र आयआर्जन गर्न सकिन्छ ।

मत्स्य व्यवसाय

वडा नं. १, २, ३, र ४ मा तातो पानीमा हुने कार्प (कमन कार्प, ग्रास कार्प, रहु, नैनी, भ्याकुर र टिलापिया) माछा पालन गरी आयआर्जन गर्न सकिन्छ भने वडा नं. ५, ६, ७, र ८ मा चिसो पानीमा हुने रेन्बो ट्राउट माछाको व्यवसायिक पालन गरी आयआर्जनका साथै कृषि पर्यटन (Agro-tourism) मार्फत् ग्रामिण रोजगारीको अवसर पनि सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

कृषि यान्त्रिकरण

यान्त्रिकरण सचेतना हुने किसिमका यन्त्र प्रदर्शनी (गाडीमा यन्त्र/उपकरण राखी गाउँ-गाउँमा घुमाउने), कृषक समूह तथा सहकारीलाई यान्त्रिकरण प्रवर्धनको लागि अनुदान मेशिनको व्यवस्था (मूल्य वा ब्याज अनुदान) गरी बेसी क्षेत्रमा पावर टिलर र पहाडी इलाकाहरूमा मिनी टिलर साथै यसमा जोडिने उपकरणको प्रयोग गरी जोत्ने, खेत हिल्याउने, ड्यांग बनाउने, पानी तान्ने इत्यादि काम गर्न सकिन्छ । शुरु शुरुमा स-साना हाते औजार, स-साना डिजेल/पेट्रोल/बिजुलीले चल्ने जोत्ने, रोप्ने, छर्ने, गोड्ने, पानी तान्ने, बाली काट्ने, भूसा काट्ने, कुट्ने पिँध्ने इत्यादि मेशिन औजारको प्रवर्धन गर्नु पर्ने देखिन्छ । देशका विभिन्न ठाउँमा हुने कृषि यान्त्रिकरण सम्बन्धी मेलाहरूमा अगुवा किसानहरूलाई भ्रमण गर्ने व्यवस्था गर्न सकिन्छ । कृषि इन्जिनियरिंग महाशाखा खुमल्टार वा यान्त्रिकरणसंग सम्बन्धीत गैह्र-सरकारी संस्थाहरूसंग समन्वय गरी कृषि यन्त्र मर्मत सम्भार तथा मेशिन संचालन सम्बन्धी स्थानीय मेकानिक तथा स्थानीय आरन व्यवसायीलाई वार्ड स्तरीय सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक यान्त्रिकरण तालिम गर्नु पर्ने देखिन्छ । करीव दुई देखि अढाई लाख सम्ममा डिजेल र पेट्रोल इन्जिन, ट्र्याक्टर तथा अन्य कृषि औजारहरू संचालन तथा मर्मत सम्बन्धी ५-७ दिन सम्मको तालिम सम्पन्न गर्न सकिन्छ भने करीव डेढ लाख सम्ममा कृषकहरूको लागि हाते ट्र्याक्टर, पावर टिलर, मिनि टिलर लगायत अन्य कृषि औजारहरू संचालन तथा मर्मत सम्बन्धी २-३ दिन सम्मको तालिम सम्पन्न गर्न सकिन्छ ।

१.२ दीर्घकालिन सुझावहरू (Long-term recommendation)

अन्न, तरकारी तथा नगदे बाली

बिभिन्न बालीहरूका उन्नत बीउबिजन गाउँमा नै उत्पादन गरी पुरै गाउँपालिका बीउमा आत्मनिर्भर मात्र होइन, गुणस्तरीय बीउ निर्यात पनि गर्न सक्ने हिसाबमा विशेष बीउ पकेट क्षेत्रहरू निर्माण गर्न सकिन्छ। 'एक गाउँ एक उत्पादन (One Village One Product)' को नारा बनाई बाँझो जग्गा सदुपयोग हुने गरी समुहमा एकीकृत कृषि खेती प्रणालीको कार्यक्रम ल्याई गाउँपालिकाबाट कृषि अनुदान र बजार ब्यबस्थामा सहयोग गर्न सकिन्छ। गाउँपालिकाबाट कृषकलाई बिशषज्ञको राय बमोजिम आवश्यकता अनुसार आलु भण्डारको लागि उच्च पहाडमा रस्टिक स्टोर र बेसी तथा तल्लो भागमा कोल्ड स्टोर निर्माणमा सहयोग गर्ने, कृषिसँग सम्बन्धीत उद्योग, कारखाना संचालन, निजीस्तरमा बजार ब्यबस्था, दुवानी आदिमा केही अनुदानको व्यवस्था मिलाउन सकिन्छ।

पशुपन्छी पालन

घुम्ती गोठ प्रणालीमा आवश्यक सुधारका कार्यक्रमहरू (गोठालाहरूको अवस्था, बसोबास र पारिश्रमिकको व्यवस्थामा सुधार, रोग र अन्य समस्याहरूको व्यवस्थापन, बाघबाट हुने क्षतिको न्यूनीकरण र चरन व्यवस्थापन) समावेश गरी यो प्रणालीलाई **"अर्गानिक हिमालयन मटन र चेभन उत्पादन"** मा ब्राण्डिङ्ग गरी विशिष्टिकृत उत्पादन (Specialized product) को रूपमा बजारिकरण गर्न सकेमा यसलाई उच्च मूल्य (Premium product) मा बिक्री गरी आयआर्जन गर्न सकिन्छ। यसमा हिमाली भेगका जडिबुटीबाट उत्पादित मासुले गर्दा थप मुल्य अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ। उच्च हिमाली भेग र पहाडी भेगका गाउँहरूको लागि खरायो पालन व्यवसाय सस्तो, सजिलो र नाफामुलक व्यवसायको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ। खरायो पालनबाट मासु र उन उत्पादनको साथै खरायोको छालाको प्रशोधन र उपयोगबाट बिभिन्न किसिमका वस्तुहरू जस्तै: पन्जा, टोपी, जाकेट, व्याग, आदिको उत्पादन तथा बजारिकरणका सम्भावनाहरू पनि राम्रो रहेको छ। गाउँघरमा उपलब्ध श्रमलाई उत्पादनमुखी काममा संलग्न गराउन घरेलु स्तरमा राडी, पाखी, र गलैँचा उत्पादनलाई प्रवर्धन गर्न सकिने सम्भावना छ। यसबाट स्थानीय उनको खपत हुनुको साथै आम्दानीका स्रोतहरूको विविधिकरण गर्न सहयोग पुग्नेछ।

मत्स्य व्यवसाय

गाउँपालिकाबाट माछा पालक कृषकलाई निजीस्तरमा बजार ब्यबस्था, माछा दानाको दुवानी गर्न गाडीमा, माछा पालन गर्ने साधन तथा औजार (माछा तान्ने जल, भण्डार गर्ने डी-फ्रिज, फ्रीज, स्कुप नेट, ठेलगाडी, नेटलन), पोखरी खन्ने JCV भाडा, कृषि कर मिनाहा हुने गरी बिशषज्ञको राय बमोजिम केही अनुदान दिने व्यवस्था मिलाउन सकेमा मत्स्य पालन व्यवसायमा धेरै भन्दा धेरै किसानहरू खासगरी युवाहरूलाई आकर्षित गर्न सकिन्छ।

कृषि यान्त्रिकरण

दीर्घकालिन रूपमा यान्त्रिकरणबाट कृषिको आधुनिकीकरण गरी किसान एवं समग्र गाउँपालिकाको समृद्धिको लागि स्थानीय स्तरमा कृषि औजार सेवा केन्द्र (Custom hiring center) को स्थापना गरी भाडामा किसानले औजार/उपकरण, मेशिनको प्रयोग गर्न सक्ने वातावरण बनाउनु पर्ने हुन्छ। बाँझो जमिनलाई यान्त्रिकरणको माध्यमबाट थोरै जनशक्तिले कृषि उत्पादन गरी स्थानीय स्तरमा रोजगारी सिर्जना गर्न सकिने र प्रशोधन उद्योगको स्थापना गर्न आवश्यक वातावरण निर्माण गर्न उपयुक्त देखिन्छ। विद्युत, बाटो, पेट्रोल डिजेलको उपलब्धता संगसंगै ठुला र आधुनिक मेशिनको प्रयोग हुने वातावरणको सिर्जना गर्नु पर्ने देखिन्छ। गाउँपालिकामा कृषि यान्त्रिकरण युनिट स्थापना गर्दा राम्रो हुन्छ।

१०. (क) प्रस्तावित पाँच बर्षे नमना योजना (Proposed five years model plan)

क्र.सं.	कृयाकलापहरु	पहिलो बर्ष	दोस्रो बर्ष	तेस्रो बर्ष	चौथो बर्ष	पाचौ बर्ष
		०७५/७६	०७६/७७	०७७/७८	०७८/७९	०७९/८०
१.	नौथर-सेरामा कृषि ज्ञान केन्द्रको स्थापना गर्ने (कृषकले पाउने सबै खालका सेवा ज्ञान केन्द्रबाट उपलब्ध हुनेछ । कृषि अनुसन्धान, विकास र शिक्षाको समन्वयबाट कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ ।)					
२.	स्थानीय स्तरमै बिभिन्न बालीको उन्नत बीउ उपलब्धताको लागि सामुदायिक बीउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने					
३.	कृषकहरुलाई बिभिन्न बालीका उन्नत बीउबिजन/वेर्ना अनुदानमा उपलब्ध गराउने					
४.	वडा नं. ७, लप्सीबोटमा बाख्रा स्रोत केन्द्र स्थापना गर्ने					
५.	वडा नं. १, भार्तेमा डाले तथा भुइँ घाँस स्रोत केन्द्र स्थापना गर्ने					
६.	बिभिन्न बाली/वस्तु/विषयमा (छुट्टाछुट्टै) कृषकहरुलाई वडा स्तरीय तालिमको आयोजना गर्ने					
७.	उन्नत व्यवस्थापनमा ग्रामीण कुखुरा उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने					
८.	बिभिन्न सम्भाव्य ठाउँका कृषकहरुलाई साना सिंचाइ सहयोग कार्यक्रम संचालन गर्ने					
९.	कृषकहरुलाई बिभिन्न प्रयोजनका कृषि यन्त्र/औजारहरु अनुदानमा उपलब्ध गराउने					
१०.	वडा नं. ५, पाचोक र वडा नं. ६, ढोडेनी, टाप, माझगाउँमा आलुको स्रोत केन्द्र स्थापना गर्ने					
११.	अर्चलबोटमा आँप, लिची नर्सरी स्थापना गर्ने र द्वारमा चियाको स्रोत केन्द्र तोक्ने					
१२.	ताँजे र सिमीमा दाँते ओखर, खुर्पानी, नासपाती, आरु, अरुबखाडा, जस्ता लेकाली फलफूलहरुको नर्सरी स्थापना गर्ने ।					
१३.	आलुको बीउ भण्डारणको लागि सामुहिक शीत भण्डारको निर्माणमा अनुदान दिने ।					
१४.	वडा नं. ३, श्रीमन्जांगमा कफी स्रोत केन्द्रको स्थापना गर्ने र अमिलो जात फलफूलको नर्सरी स्थापना गर्ने ।					
१५.	कृषि उपज संकलन केन्द्र, सुपथ कृषि सामग्री केन्द्र (यन्त्र					

उपकरणहरु भाडामा समेत पाइने गरी), हाट बजार आदिको स्थापना गरी संचालनमा ल्याउने ।

१६. वडा नं. ८, हिले बजारमा मत्स्य स्रोत केन्द्र स्थापना गर्ने ।
१७. ताजे, सिमि, किर्तिपुर, लप्सीबोट, फलेनी बन्सार, टाप, जस्ता स्थानहरुमा प्रांगारिक मटन उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
१८. युवा स्वरोजगारको लागि तरकारी खेती, पशुपन्छी पालन, माछा पालन, व्यवसायको लागि अनुदान दिने ।
१९. टुला आयोजनाहरु जस्तै: टुला सिंचाई, कृषि सडक, कृषिमा आधारित उद्योगहरुको स्थापना गर्ने ।
२०. माटोको उर्वराशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
२१. नौथर सेरामा ताजा तरकारी उत्पादनको श्रोत केन्द्र स्थापना गर्ने ।
२२. अर्चलबोट र अन्य उपयुक्त स्थानमा दूध संकलन केन्द्र स्थापना गर्ने ।

नोट: यी कार्यक्रमहरु केवल नमुना मात्र हुन्, आवश्यकता अनुसार कार्यक्रम तथा कार्यतालिका निर्माण गर्न सकिने छ।

१०. (ख) प्रस्तावित नमूना कार्यक्रम र आशातित प्रतिफल (Proposed model program and expected output)

प्रस्तावित कार्यक्रम/ क्रियाकलाप	आशातित/ प्रमुख प्रतिफल
स्थानीय स्तरमै बिभिन्न बाली हरुको उन्नत बीउ उपलब्धताको लागि सामुदायिक बीउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने	बीउ उत्पादन कार्यक्रम: <ul style="list-style-type: none"> ● कृषक समूह/सहकारी मार्फत कम्तिमा १५ बालीको बिजवृद्धि गरी वार्षिक १० टन खाद्यान्नबाली, १ टन कोसेबाली, १ टन नगदेबाली र १० टन आलुको बीउ उत्पादन हुने । ● दुईवटा कृषक समूह/सहकारीद्वारा १० टन क्षमताका २ वटा बीउ प्रशोधन तथा भण्डारण केन्द्र निर्माण र बीउ व्यवसाय सञ्चालन हुने । त्यस्तै, बीउआलु भण्डारणका लागि १० टन क्षमताका २ वटा रष्टिक स्टोर निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने । ● बीउ उत्पादन, प्रशोधन तथा भण्डारणका लागि आवश्यक आर्थिक, प्राविधिक एवं प्रयोगशाला सेवा गा.पा.द्वारा व्यवस्था गर्ने । ● फलफूल बिरुवा २०००, तरकारी बेर्ना १००००, डालेघाँस बिरुवा २०००, भुइँघास आदिको बीउ १ टन उत्पादन गर्ने ।
कृषकहरुलाई बिभिन्न बालीका उन्नत बीउबिजन र वेर्ना	प्राविधिक सेवाटेवा तथा अनुदान सहयोग कार्यक्रम: <ul style="list-style-type: none"> ● कृषि र पशुसेवाका लागि गा.पा.मा कम्तिमा ३ जना अधिकृतहरु र हरेक वडामा कृषि र पशुसेवाका लागि एक एक जना प्राविधिकहरुबाट प्राविधिक सेवाटेवा उपलब्ध गराउने ।

<p>अनुदानमा उपलब्ध गराउने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● गाईभैसी र बाखाका उन्नत नश्रु , बीउविजन, बेर्ना, रासायनिक मल, कृषि औजार, उपकरण, मेसिनरी आदिमा अनुदानको व्यवस्था गर्ने । ● विशिष्ट प्राविधिक सेवाका लागि माथिल्ला तहका कृषि अनुसन्धान तथा विकास निकायहरूसंग सहकार्य गर्ने । ● व्यवसायिक खेती र मत्स्य तथा पशुपालनमा अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।
<p>बिभिन्न बाली/वस्तु/विषयमा (छुट्टाछुट्टै) कृषकहरूलाई वडा स्तरीय तालिमको आयोजना गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● कृषकहरूलाई शिप र ज्ञानको आवश्यकताको आधारमा वर्गिकरण गरी तालिम आयोजना गरिने छ । जसलाई जे शिप वा वस्तु वा बाली उत्पादन गर्ने हो त्यहि विषयमा मात्र तालिम दिईने छ । तालिम व्यवहारिक (प्राक्टिकल) स्वभावको हुनेछ र यस्ता व्यवहारिक तालिमहरू कृषकको खेतवारी/ गोठमा दिईने छ । यस्ता तालिमहरू कृषक पाठशाला (FFS) स्वभावका हुनेछन् । आवश्यकताको आधारमा जिल्ला भित्र वा बाहिरबाट पनि सम्बन्धित विशेषज्ञहरू व्यवस्था गरिने छ । तालिमहरू छोटो अवधि र लामो अवधिको पनि हुनेछन् । वर्षभरीमा वडा स्तरीय बिभिन्न खालका उद्यमी विकास गर्ने खालका तालिमहरूको विस्तृत कार्य योजना तयार गरी सञ्चालन गरिनेछ । तालिम लिएका व्यक्तिहरूले उन्नत किसिमले खेती गरेको नगरेको र वार्षिक आमदानी कति गर्न सफल भयो, त्यसको लेखाजोखा र अनुगमन गरिने छ ।
<p>बिभिन्न सम्भाव्य ठाउँका कृषकहरूलाई साना सिंचाइ निर्माणमा सहयोग गर्ने</p>	<p>सिंचित क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वर्षाको पानी संकलन र त्यसमा वर्षायामका खोला खोल्सा तथा गरा कान्ताका समेत पानी थपी पानीको स्रोत समेत नभएको ठाउँमा साना वा ज्यादै साना सिंचाइ कार्यक्रमबाट थप १००० हेक्टरमा सिंचाइ गर्ने । ● सानातिना नयाँ नहर/कुलो निर्माण वा भैरहेका नहर /कुलोहरूमा सुधार गरी थप १००० हेक्टरमा सिंचाइ गरी, मितव्ययी पानीको प्रयोगमा प्राविधिक तथा किसानहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ● साना सिंचाइका लागि आवश्यक पर्ने पाईप, स्प्रिङ्गलर, सरल थोपा, प्लाष्टिक पोखरी आदिको लागि चाहिने वस्तुहरू अनुदानमा उपलब्ध गराईने छ । यस्ता साना सिंचाइबाट उत्पादन र उत्पादकत्व र घर परिवारमा खाद्यान्न/तरकारी/फलफूल उपलब्धताको विवरण लिईने छ ।
<p>कृषकहरूलाई बिभिन्न प्रयोजनका कृषि यन्त्र र औजारहरू अनुदान कार्यक्रम</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● हाते ट्याक्टर, सिड ड्रिल, कर्न सेलर, मल्टिपरपोज थ्रेसर, कर्न प्लाण्टर, झार गोड्ने मेशिन, आलु रोप्ने मेशिन, खाडल खन्ने मेशिन, कोदो चुट्ने थ्रेसर आदि कृषि यन्त्र तथा औजारहरू उपयुक्त मापदण्ड र कार्यविधि बनाई अनुदानमा उपलब्ध गराउने ।
<p>आलुको बीउ भण्डारणको लागि सामुहिक शीत भण्डारको निर्माण कार्यक्रम</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● बीउ आलु र खायन आलु उत्पादन हुने क्षेत्रहरूमा कम्तिमा एक एक वटा शीत भण्डार निर्माणमा अनुदानको व्यवस्था गरी व्यवसायिक आलु बीउ र आलु उत्पादनमा टेवा पुरयाउने । ● आउने ४ बर्ष भित्र दोर्दी गाउपालिका बीउ आलु र खायन आलुमा आत्मा निर्भर हुने छ । त्यसको लागि श्रावण अन्तिम हप्ता देखि भाद्र १६ भित्र लगाउने आलु खेति को शुरुवात गरिने छ । यसरी रोपेको आलु कार्तिक र मंगसिर मा निस्कने हुदा बजारको समस्या नहुने र राम्रो मुल्य पाइने हुदा कृषक हरूले मनग्या आमदानी लिन सक्ने छ । त्यसकारण आलु बीउ र खायन आलु उत्पादन लाई विशेष कार्यक्रमको रुपमा संचालन गरिने छ ।

<p>कृषि उपज संकलन केन्द्र, सुपथ कृषि सामग्री केन्द्र , हाट बजार आदिको संचालन कार्यक्रम</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● कम्तिमा कृषि उपज संकलन केन्द्र -४, सुपथ कृषि सामग्री केन्द्र -५, हाट बजार -५ आदि उपयुक्त स्थानहरूमा स्थापना गरी संचालनमा ल्याउने व्यवस्था मिलाउने ।
<p>युवा स्वरोजगारको लागि तरकारी खेती , पशुपन्छी पालन, माछा पालन, व्यवसायको लागि कार्यक्रम</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नौ वटै वडाहरूका युवाहरूको चाहना र आवश्यकतालाई पहिचान गरी उनीहरूले गर्न चाहेको व्यवसाय/खेतीबाली शुरुवात गर्नको लागि नभै नहुने ज्ञान र सिप छोटो र लामो तालिमको माध्यमबाट सशक्तिकरण गरिने छ । सोही आधारमा परियोजना तयार गरी अनुदान सहयोग गरिने छ । ऋणको आवश्यकता परेमा पनि सम्बन्धित वडा र गाउँपालिकाले सहजिकरण गर्ने छ । कम्तिमा पनि एक वडामा एक नमूना युवा स्वरोजगार उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । सो कार्यक्रमबाट खाद्यान्न बालीमा संलग्न १०० जना रोजगारी, तरकारी खेतीमा २०० जना रोजगारी, फलफूल खेतीमा ५० जना रोजगारी, नगदेबालीमा (अलैंची, कफी, चिया, अदुवा आदि) १०० जना रोजगारी, पशुपन्छी पालनमा १०० जना रोजगारी र अन्य व्यवसायमा ५० जना रोजगारी श्रृजना गरिने छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत उत्पादन भएका बाली बस्तु र आमदानीको विवरण सम्बन्धित व्यवसायीहरूले राख्नु पर्नेछ । उत्पादित वस्तुहरूको बजारिकरणको लागि सहकारी संस्थाहरूलाई जिम्मेवार बनाईने छ । ● माछा पालनको लागि विशेष प्रोत्साहन दिईने छ । दोर्दी गाउँपालिका भित्र तातो पानीमा हुने माछा पालनको लागि कम्तिमा ४ वटा माछा फार्म (भार्ते, अर्चलबोट, श्रीमंजाड र सेरा) र चिसो पानीमा हुने रेन्बो ट्राउट माछा पालन कम्तिमा पनि ३ वटा फार्म (हिले बजार, कीर्तिपुर र पाचोक) स्थापना गरी ५० जनालाई रोजगारीको सुनिश्चित गरिने छ । यसबाट वार्षिक ५ टन तातो पानी हुने माछा र १५ टन चिसो पानीमा हुने माछा उत्पादन गरिने छ ।
<p>कृषिमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● कम्तिमा दुईवटा कृषक समूह वा सहकारी मार्फत खाद्यवस्तु प्रशोधन तथा बिक्री वितरण गर्ने (क) वार्षिक १५०० किलो चीज वा २००० किलो पनिर वा १५०० किलो छुर्पी उत्पादन र बिक्री वितरण , (ख) फलफूलको जुस वार्षिक १००० लिटर, साइडर ५०० लिटर, ब्राण्डी २०० लिटर उत्पादन तथा बिक्री वितरण, (ग) दोर्दी ब्राण्डका चामल ५०० टन, दाल २५ टन, चिनिया भट्ट र सिमी १०० टन प्रशोधन तथा बिक्री वितरण, (घ) वार्षिक ५००० खसीबोका र ३०० राँगा भैसी बिक्री वितरण वा तिनको मासु Himalayan Organic Meat (Dordi Brand) मा बिक्री वितरण गरिनेछ । सोको लागि आवश्यक उपकरणहरू अनुदानमा उपलब्ध गराईने छ ।
<p>फलफूल बाली विकास कार्यक्रम</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● तल्लो भेग वेशी/टारहरूमा ९०० मिटर सम्म उचाई भएका स्थानहरूमा आँप, लिची, केरा, कागती, मेकाडेमीयानट, लिची, केरा, अम्बा, मेवा आदिको व्यवसायिक स्तरमा खेती गर्नको लागि प्रोत्साहन गरिने छ । साना सिंचाईका सम्भावना भएका ठाउँहरूमा सिंचाईको व्यवस्था गराईने छ । समुद्र सतहबाट ९०० देखि १२०० सम्म उचाईका स्थानहरूमा कागती, आँप (ढीलो पाक्ने जात जस्तो अमरपाली) , मेकाडेमीया नट, केरा, लिची, अम्बा, नासपाती, सुन्तला, कफी, अंगुर, मेवा आदिको व्यवसायिक र सामुहिक रूपमा खेती गर्न प्रोत्साहित गरिने छ ।

	<ul style="list-style-type: none"> ● समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटरभन्दा माथि का स्थानहरूमा दाँते ओखर , चुच्चे ओखर (पिकान नट) , मेकाडेमीया नट , जापानिज हलुवावेद , आरु, आरुबखाडा, खुर्पानी, नासपाती, किवी आदिजस्ता फलफूल व्यवसायिक, सामुहिक एवं सहकारी फलफूल खेतीको थालनी गरिने छ । फलफूल खेतीलाई व्यापकरूपमा संचालन गर्न गाउँगाउँमा बाँझो रहेका जग्गाहरूलाई अधिकतम उपयोगमा ल्याइने छ । त्यसको लागि आवश्यक फलफूलको बिरुवा/बेर्नाको लागि अनुदानको व्यवस्था गरिने छ । व्यवसायमा संलग्न हुन चाहने व्यक्ति वा समूहलाई आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिने छ । फलफूल खेतीलाई वडा स्तरमा विस्तार गरी ५ वर्षसम्म थप २०० हेक्टर जमिनमा फलफूल खेती पुर्याउने र थप २५००० बिरुवा रोपी अनुमानित उत्पादन २००० मेट्रिक टन पुर्याई फलफूल कार्यक्रम संचालनबाट प्रत्यक्ष १०० जनालाई रोजगारी श्रृजना भई आम्दानीको पनि विवरण राख्ने तथा बजारिकरणको लागि सहकारीलाई जिम्मेवार बनाईने छ ।
नगदे बाली विकास कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> ● नगदेबालीहरू जस्तै अलैंची, कफी, चिया, अदुवा, च्याउ जस्ता खेतीलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी प्रांगारिक उत्पादन कार्यक्रम संचालन गरिने छ । त्यसको लागि आवश्यक तालिम, बीउ/बेर्नाहरूको व्यवस्था मिलाईने छ । यी बालीहरूको प्रशोधन र बजारिकरणमा विशेष ध्यान दिई आगामी ५ वर्षमा वडा स्तरमा लगाईने क्षेत्रफल र अनुमानित उत्पादन तथा आम्दानीको विवरण लिईने छ ।
सबै संघ संस्थाहरूलाई कृषि उत्पादनसँग जोड्ने कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> ● गाउँ घरमा भएका धार्मिक संघ, संस्था, स्कूल, कलेज र अन्य संघ संस्थाहरूको नाममा भएको जमिन, बन र अन्य प्राकृतिक स्रोतहरूलाई पनि उत्पादनसँग जोड्ने कार्यक्रम संचालन गरिने छ । त्यसको लागि आवश्यक बीउ, मल, सिचाई, शीप समेत तालिमको माध्यमबाट उपलब्ध गराईने छ । उत्पादित वस्तुहरूको खरिद बिक्री सहकारी मार्फत गरिने छ । यो कार्यक्रमलाई उत्पादनमुखी र प्रभावकारी बनाउन गाउँमा गाउँमा गठन भएका महिला समूह, आमा समूह, कृषक समूहहरू, बिभिन्न क्लबहरू, समुदायिक संस्थाहरू र सहकारी समूहहरूलाई बीउ उत्पादन, विविध वस्तु बाली उत्पादन र प्रशोधन उद्योगहरूसँग जोडिने छ । बाँझो रहेका जग्गाहरूको उचित मापदण्ड र कार्यविधि बनाई करार वा भाडामा खेती गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । सहकारीलाई उत्पादित वस्तुहरूको बजारिकरणमा आवद्ध गराईने छ । यसरी उत्पादन भएका बाली वस्तुलाई उत्पादनको आधारमा अनुदानको व्यवस्था गरिने छ ।
करेसाबारीमा आधारित विद्यालय पोषण शिक्षा कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> ● कृषिको महत्वलाई विद्यालयरबाट नै विद्यार्थीहरूलाई महशुस गराउनलाई सबै प्राथमिक तथा मा. वि . र उच्च मा.वि. हरूमा करेसाबारी कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । वर्ष भरि नै उत्पादन हुने तरकारी बालीहरूको तालिका (क्यालेण्डर) बनाई उत्पादन कार्यमा अभ्यास गराईने छ । यसबाट विद्यार्थीहरूको व्यवहारिक ज्ञान र सिपको विकास हुनेछ । विज्ञान शिक्षक भएमा विज्ञान शिक्षक र नभएमा स्वास्थ्य शिक्षकलाई कार्यक्रम संयोजक बनाई कक्षा ४ देखि माथिका विद्यार्थीहरूलाई अनिवार्य रुपमा समावेश गराईने छ । सानो रुपमा उन्नत प्रविधि प्रदर्शनी पार्क (Technology Demonstration Park) बनाउने, सरल थोपा सिचाई र प्लास्टिक घर मा तरकारी खेती नमूनाको रुपमा शुरुवात गर्ने र बेला बेला मा अभिभावकहरूलाई भेला गराई जानकारी गराईने छ । प्रांगारिक उत्पादनमा जोड दिईने छ । कृषि प्राविधिक, स्वास्थ्यकर्मी र विज्ञान शिक्षकले कार्यक्रमको सहजिकरण गर्नेछन् । विद्यार्थीहरूलाई प्रोत्साहन हुने खाल का कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । विद्यालयहरूको बीचमा प्रतिस्पर्धा गराई उत्कृष्टहरूलाई पुरस्कृत गरिने छ । विद्यार्थीहरूको मूल्यांकन करेसा बारी परियोजना कार्य (Project Work) को

	आधारमा गरिने छ । आवश्यक मापदण्ड र कार्यविधि बनाई यसै वर्षबाट लागू गरिने छ । आवश्यक मल, बीउ, सामग्री र तालिम उपलब्ध गराईने छ ।
अध्यक्ष नमूना विशेष कृषि उपज उत्पादन कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> हरेक वडाले आफ्नो वडा र गाउँको पहिचान झल्काउने खालका बाली/बस्तुहरु के हुन सक्छ, सो को पहिचान गरी विशेष कृषि उपज कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेछ । त्यसको लागि आवश्यक तालिम र सामग्रीहरुको व्यवस्था मिलाईने छ । उक्त उत्पादनलाई त्यस वडा वा गाउँको ब्रान्ड (Brand) को रुपमा विकास गरी बजारिकरण गरिने छ । आवश्यक पर्ने पूर्वाधार हरुको निर्माणलाई प्राथमिकता दिईने छ । नमूना कार्यक्रमको साथ साथै कृषिका अन्य कार्यक्रमहरुलाई पनि प्रभावकारी रुपमा अगाडि बढाईने छ । विशेष उपज उत्पादन १०० हेक्टरमा र अनुमानित उत्पादन १०० मे. टन र आमदानीको विवरण लिईने छ । प्रशोधन, ब्राण्डिङ्ग र बजारिकरणको लागि सहकारीलाई अगाडि बढाईने छ । यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्नको लागि सम्बन्धित वडाको वडाध्यक्षको संयोजकत्वमा संघ संस्था, उत्पादक समूह र सहकारी एवं व्यापारीहरु समेतलाई समेटि ७ देखि ११ जनाको एक कमिटी बनाई कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
वडाध्यक्ष विशेष कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> यस कार्यक्रम अन्तरगत वडास्तरीय मेला बाली वस्तु विशेष महोत्सव र हाट बजार सञ्चालन गरिने छ । विशेष बाली वस्तुको प्रदर्शनी गरिनुका साथै खेलकूद, स्थानीय सँस्कृतिहरुको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न साँस्कृतिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । पशुपंक्षी व्यवसायलाई बढावा दिनको लागि गोरू जुधाई, बोका जुधाई, भाले जुधाई जस्ता रोमाञ्चक प्रतियोगिताहरु सञ्चालन गरी विजेतालाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
खर्क व्यवस्थापन र व्यवसायिक बाख्रा पालन कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> सामुहिक वा सहकारी मार्फत व्यवसायिक रुपमा भैसी, गाई, भेडा र बाख्रापालन गर्न चाहने समुह वा सहकारीलाई प्राथमिकतामा राखी पशुपालन कार्यक्रम संचालन गरिने छ । गोठ, घाँस र खर्क व्यवस्थापनमा पनि आवश्यक सहयोग हुनेछ । विशेष सहयोगको रुपमा ऊन, मासु, दुध, घ्यू, पनि र छूर्पी आदि जस्ता उत्पादनको आधारमा अनुदान सहयोग उपलब्ध गराईने छ । पशु वीमा अनिवार्य गराईने छ । साना किसानहरुको लागि गाउँ घरमा भैरहेको भेडा तथा बाख्राको खोरलाई सामान्य सुधार गरी घर घरमा खसी, बोका उत्पादन गर्नलाई उन्नत जातको बोकाको व्यवस्था गरिने छ । व्यवस्थित प्रजनन कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । साना र सिमान्तकृत कृषकहरुलाई आवश्यक अनुदानको व्यवस्था गरिने छ ।
माटोको उर्वराशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> माटो विज्ञान महाशाखा र क्षेत्रीय माटो परिक्षण निर्देशनालयहरुसंगको सहकार्यमा पायक पर्ने स्थानहरुमा चरणवद्धरुपमा माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ । माटोको परीक्षण गरी सोहि परीक्षणको आधारमा मात्र रासायनिक मल र सुक्ष्म पौष्टिक तत्व (Micro-nutrients) को प्रयोग गर्न लगाईने छ । फलफूल र नगदेबालीहरुमा प्रांगारिक मलको प्रयोग गरी प्रांगारिक उत्पादनमा जोड दिईने छ । प्रांगारिक मलको उत्पादनमा आवश्यक अनुदानको व्यवस्था गरिने छ । तीन वर्षभित्र सबै वडाहरुको माटो परीक्षण सम्पन्न गरी माटोको उर्वराशक्तिको प्रोफाइल तयार गरिने छ ।

नोट: यी कार्यक्रमहरु तथा अपेक्षित प्रतिफलमा उल्लेखित परिमाण (संख्या) केवल नमूनाको लागि मात्र हुन्, आवश्यकता अनुसार कार्यक्रम तथा प्रतिफल पुनः लक्षित गर्न सकिने छ ।

११. निचोड (Summary)

यस दोर्दी गाउँपालिकामा नेपालमा गरिने प्रायः सबै प्रकारका बालीहरूको सफलताका साथ खेती गर्न सकिने देखिन्छ । यसलाई एउटा सानो प्रदेशको रूपमा मनन गर्दै खाद्यान्न, फलफूल, तरकारी, माछा, मासु, दूध, अण्डा आदिमा आत्मनिर्भर हुने तर्फ र केही नगदे बाली तथा केही खाद्यान्न बालीहरूको वीउ उत्पादन गरी निर्यात गर्ने उद्देश्यका साथ कृषिका योजनाहरू तर्जुमा गर्ने र सोही अनुसार अगाडि बढ्नु पर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाको उच्च स्थानमा रहेका पाचोक, ताँजे, टाप, लप्सीबोट आदि गाउँहरूमा बीउ आलुको खेती तथा त्यसै स्थानमा भण्डारणको उचित व्यवस्था मिलाउने, मध्य क्षेत्रहरूमा अलैंची, चिया, फलफूल (आरु, अम्बा, लिची, आरुबखडा, ओखर, एभोकाडो, जापानिज कटुस, मेकाडेमिया नट, अंगुर, खुर्पानी, किवी, नास्पाती, जापानिज हलुवावेद) लाई जोड दिने र तल्लो भाग तथा बेसी क्षेत्रहरूमा कागती, केरा, आँप, लिची, गोलभेंडा, भेडे खुर्सानी, कुरिलो आदि बालीहरूलाई जोड दिनु उपयुक्त देखिन्छ । यसका लागि बाली अनुसार कृषक समूहहरूको गठन गरी संबन्धित विषयमा तालिम दिनुका साथै सहकारी लगायत विभिन्न समूहहरूलाई उत्पादन कार्यक्रममा जोडी तरकारी र फलफूलको बिक्री वितरणको लागि सहकारीहरूलाई जिम्मेवार बनाई होलसेल बजारको व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ । फलफूल र अन्य नगदेबालीहरूको उत्पादन बढाउनका लागि गाउँ गाउँमा रहेका बाँझो जग्गालाई अधिकतम उपयोगमा ल्याउन आवश्यक छ । बीउ भण्डार, टहरा, साना तिना कुलो कुलेसो तथा उन्नत जातका बीउ/बिरुवा, दुवानी आदिमा सक्दो अनुदानको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । त्यसैगरी कृषकहरूलाई आवश्यक पर्ने साना साना कृषि औजारहरू अनुदानमा उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुन्छ । परम्परागत पशुपालन प्रणालीमा सुधार नगरुन्जेलसम्म व्यवसायिक पशुपालनमा परिवर्तन गर्न सजिलो देखिदैन । सामुदायिक बनको अवरोध, गोठालाहरूको कमी, खेतहरूमा अन्य बालीहरूले गर्दा चरन तथा रुख सुरक्षा गर्न नसक्दा हिउँदको समयमा चरनको कमी हुँदा घुम्ती गोठ प्रणालीमा पशुपालन विस्तारित हुँदै गइरहेको अवस्था छ । यस अवस्थामा अपेक्षित सुधार ल्याउन पशुपालन प्रणालीमा परिवर्तन ल्याउन आवश्यक छ ।

१२. धन्यवाद

यो प्रतिवेदन तयारीको लागि सहयोग गर्नुहुने प्रमुख वागवानी वैज्ञानिक डा. कृष्ण प्रसाद पौडेल, भ्रमण टोलीका सम्पूर्ण बिषय विज्ञ तथा वैज्ञानिकहरू, भ्रमण व्यवस्थापनका साथै यस कार्यक्रममा सक्रिय सहभागिता जनाउनु हुने डा. दिल बहादुर गुरुङ, दोर्दी गाउँपालिका अध्यक्ष श्री ओम बहादुर गुरुङ, गाउँपालिकाका कृषि प्राविधिक श्री गोविन्द सेढाई, पशु स्वास्थ्य प्राविधिक श्री विनोद कट्टेल लगायत सिंगो गाउँपालिका परिवार, विज्ञहरूसंगको अन्तरक्रियामा सहभागी भई आफ्नो अमूल्य सुझावहरू दिनुहुने सम्पूर्ण कृषक दिदीबहिनी एवं दाजुभाईहरू, सवारी चालकहरू, खानपिन तथा बसोबासको व्यवस्था मिलाउनु हुने सम्पूर्ण सहयोगीहरू हार्दिक धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अनुसूची – १ (Annex-1): तातो पानीमा एक रोपनीमा माछा पालन पोखरी निर्माण गर्दाको आयव्यय विवरण

क्र.सं.	कृयाकलापहरु	पहिलो बर्ष	दोस्रो बर्ष	तेश्रो बर्ष	चौथो बर्ष	पाचौ बर्ष	कैफियत
		०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	
१	स्थल छनोट	✓	*	*	*	*	पानीको जाच पहिले
२	पोखरी निर्माण अन्दाजी रू	२००००/-	*	*	*	*	थाहा भएको
३	पानीब्यबस्थापन	५०००/-	✓	✓	✓	✓	आधारमा, JCV प्रयोग (Rs३०००/h)
४	भुराब्यबस्थापन स्टक (फ्राई सख्या)	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	माछा बिक्रि पछि भुरा स्टक
५	भुरा खरिद रू	५००/-	५००/-	५५०/-	५७५/-	५७५/-	
६	भुरा दुवानी रू	१७५/-	१७५/-	१७५/-	१७५/-	१७५/-	रू ०.२५/गोटा
७	मत्स्य प्राकृतिक खाना	✓	✓	✓	✓	✓	
८	दाना खर्च (२-४% ज्युदो माछा तौल)	✓	✓	✓	✓	✓	
९	माछा बिक्रि		०.३-०.४ टन	०.३-०.४ टन	०.३-०.४ टन	०.३-०.४ टन	
१०	आम्दानी		१.२५ लाख	१.२५ लाख	१.२५ लाख	१.२५ लाख	रू.४००/के.जी
११	पोखरीमर्मत रू		५०००/-	५०००/-	१००००	१००००	
११.	उ. खर्च दाना	५०००/-	२००००/-	२१०००/-	२१०००/-	२२०००/-	महंगीको आधारमा
१२	जनशक्ति १	५००००/-	५००००/-	५००००/-	५००००/-	५००००/-	बार्षिक
१३	माछा समाल्ने साधन (जाल अन्य)	२००००/-	०.००	०.००	०.००	०.००	
१४	अन्य खर्च रू	५००/-	१०००/-	२०००/-	२०००/-	२०००/-	
१५	खर्च जम्मा रू	१०११७५/-	७६६७५/-	७८६७५/-	७८६७५/-	७९६७५/-	
१६	नाफा रू (१०-१४)	०.००	४३८२५/-	४८३२५/-	४६३२५/-	४६३२५/-	
१७	*Rate of Return on initial cost.	०.००	२.७८	२.७८	२.७८	२.७८	
१८	*Rate of Return on operating cost.	०.००	०.४६	०.४४	०.४४	०.४३	

Prepared by: Gopal Prasad Lamsal

पुनश्च :

- तातो पानीमा हुने माछा (कार्प) एक रोपनी जमिनको आय व्यय निकालिएको छ। ब्यबसायिक खेती तथा समुह मिलाएर माछा पालन गर्दा खर्च कम भई आम्दानी तथा रोजगारीको अवस्था सिर्जना हुनेछ।
- माछाको प्राकृतिक खाना पोखरीमा बिकास गर्न सकेमा दाना खर्च कम हुनेछ । माछाको दानाको कच्चा पदार्थ स्था नीय उत्पादन (धानको ढुटो- २ भाग, तोरीको पिना- २ भाग र गहुँको पि ठो- १ भाग) बाट मिलाएर पोखरीको अबस्थालाई विचार ग री दैनिक एक वा दुई पटक दिन सकिन्छ।
- समय समयमा प्राबधिकको अबलोकन र पानीको पोखरीको जाँच गर्न जरुरी रहने छ।
- माछाको आम्दानी बिक्रि दररेटमा भर पर्नेछ।
- *Formulae
- क. Rate of Return on initial cost = Total Income/Initial cost
- ख. Rate of Return on operating cost = Total production/Total Annual cost

१३. अनुसूची - २ (Annex-2): चिसो पानीमा एक रोपनीमा रेन्बो ट्राउट माछा पालन पोखरी निर्माण गर्दाको आयव्यय विवरण

1) SN	Initial cost/capital cost Items	Cost (NRs)	Economic Life (years)	Annual Depreciation (NRs)	Remarks
1	Land (500 m ²) one Ropani	Own	-	-	
1	Raceway construction (cement ,soil & bloders)	882000	20	88200	No. of ponds: 10 200 m ²
2	A)Water Supply system/pipes	10000	20	1000	
	B) Canal construction	100000	20	10000	
3	Stores/workshop	20000	20	2000	
4	Drag net (5m)	7000	5	700	
5	Netlons/graders/cages/hapas	10000	5	1000	
6	Small pumps/equipment/balance	10000	5	1000	
7	Others (buckets, soft wood etc.)	6000	2	600	
	Total	1045000		104500.00	
8	Bank loan	1000000		-	
2) SN	Annual operating costs Particulars	Quantity	Unit	Rate (Rs)	Total (Rs)
A	Variable cost				
1	Feed for table fish	4000	Kg.	110	440000
2	Feed for advance fry (up to 10g)	25	Kg.	210	5250.00
3	Fry (<1g size)	11000	No.	7	77,000.00
4	Wages(Monthly) 2 person	12	Rs.	10000	240,000.00
5	Glass ware/tools/chemical/nets		Rs.		5,000.00
6	Farm fuel	Approx	Rs.		10000
7	Electricity		Rs.		20,000.00
8	Others (oil, medicines)		Rs.		10,000.00
9	Daily wage Rs500/- / head (1year)	30	Rs	500	15000.00
	Sub-total		Rs.		822,250.00
B	Fixed /non operative cost				
10	Bank interest 13% for first year		Rs		942250.00
11	Payback of loan (1 st installment)		RS.		0.00
12	Depreciations		Rs.		104500.00
13	Maintenance (5% of capital costs without land cost)		Rs.		52250.00
14	Telephone/communication		Rs.		5000.00
15	Gasoline (for bike)/traveling		Rs.		5000.00
	Sub-total		Rs.		1,109,000.00
	Total annual cost		Rs.		1,931,250.00
	Total fish production (10% mortality)	1500	Kg.	1000	1500000
	1st yr. cost of per unit production		Rs.	1287.5	Approx.1300
	Total income	1500	Kg	1000	1500000
	Profit Only Fist year (Annual operating cost)			0	0
	2nd yr. cost of per unit production	1500	Rs	548.17	
	Profit Only 2nd year (Annual operating cost)			0	0
	Rate of return on initial cost		%		1.44
	Rate of return on operating cost		%		77.67

Prepared by: Gopal Prasad Lamsal

अनुसूची - ३ (Annex-3):

भ्रमण टोलीका सदस्यहरू र सम्पर्क नं (Team members, expertise and contact details)

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यालय	मोबाइल नं.	इ-मेल ठेगाना
१.	डा. दिल बहादुर गुरुङ	पूर्व कार्यकारी निर्देशक, तथा कृषि वैज्ञानिक	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, सिंहदरबार प्लाजा, काठमाडौं	९८५११९९१४८	gurungdb12@gmail.com
२.	डा. भोज राज जोशी	भू.पु. निर्देशक, प्रमुख वैज्ञानिक तथा वरिष्ठ पशु रोग विज्ञ	राष्ट्रिय पशु विज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार, ललितपुर	९८५११९३८०६	bhoj.joshi@yahoo.com
३.	डा. शम्भु प्रसाद धिताल	प्रमुख तथा वरिष्ठ आलुबाली विज्ञ	जैविक प्रविधि महाशाखा, खुमलटार	९८४१४०२३५८	shapradhi@hotmail.com
४.	कृष्ण बहादुर थापा	प्रमुख तथा वरिष्ठ माटो वैज्ञानिक	कफी अनुसन्धान कार्यक्रम, गुल्मी	९८५७०६४१९१	krishna.thapa732@gmail.com
५.	कृष्ण हरि घिमिरे	वरिष्ठ वैज्ञानिक तथा धानबाली विज्ञ	जिन बैंक, खुमलटार	९८५११७४९७१	ghimirekh@gmail.com
६.	गोपाल लम्साल	प्रमुख तथा माछा विज्ञ	कालीगण्डकी मत्स्य केन्द्र, कालिगण्डकी जलविद्युत आयोजना, स्याङ्जा	९८५६०१६७८९	lamsal_gopal@yahoo.com
७.	गंगा राम भण्डारी	वैज्ञानिक तथा कृषि इन्जिनियर	कृषि इन्जिनियरिंग महाशाखा, खुमलटार	९८४९४०२५३५	ganga7_bhandari@yahoo.com
८.	नाम देव उपाध्याय	वैज्ञानिक, सामाजिक अर्थविज्ञ	योजना महाशाखा, ने.कृ.अ.प.	९८४७५४६४४८	namdevupadhya@gmail.com
९.	प्रेम बहादुर गुरुङ	बजार तथा व्यवस्थापन विज्ञ	स्वतन्त्र	९८०८१७८८३०	prem.gurung15@gmail.com
१०.	ओम बहादुर गुरुङ	अध्यक्ष	दोर्दी गाउँपालिका, लमजुंग	९८५६०४६३६२	Omgurung692@gmail.com
११.	गोविन्द राज सेढाई	प्राविधिक सहायक (कृषि)	दोर्दी गाउँपालिका, लमजुंग	९८४६१९७१४८	
१२.	विनोद कट्टेल	प्राविधिक सहायक (भेटेरिनरी)	दोर्दी गाउँपालिका, लमजुंग		

१६. अनुसूची - ४ (Annex-4):

भ्रमण तथा अन्तरक्रिया गरिएका स्थानहरू (Places visited)

क्र.सं.	मिति	स्थान	वडा नं	
१.	२०७५-१२-२१	काठमाडौँ – बेसीशहर	-	
२.	२०७५-१२-२२	दोर्दी गाउँपालिका कार्यालय, नौथर-सेरा	४	
		जीवन अमर आ.वि., लप्सीवोट	७	
३.	२०७५-१२-२३	८ नं. वडा कार्यालय, हिले बजार	८	
		ढोडेनी-ताँजे	६	
४.	२०७५-१२-२४	हिले टक्सार-माझगाउँ	९	
		सुर्योदय मा.वि., भार्ते	१	
		अर्चलवोट-अलैंचे	२	
५.	२०७५-१२-२५	मन्जांग (लामा मन्जांग र बाहुन मन्जांग)	३	
		पाचोक	५	
		दोर्दी गाउँपालिका कार्यालय, नौथर-सेरा	४	
६.	२०७५-१२-२६	काठमाडौँ फिर्ता	-	

१७. भ्रमणका केही झलकहरू (Some glimpses of the visit)

तस्विर १: दोर्दी-४, नौथर सेरा (गाउँपालिकाको कार्यालय) मा आयोजित अन्तरक्रियाका सहभागीहरू

तस्विर २: दोर्दी-७, लप्सीबोटमा आयोजित अन्तरक्रियामा सहभागी कृषकहरू तथा कृषि विज्ञहरू

तस्विर ३: दोर्दी-८, हिलेबजारमा कृषकहरूसंग पशुपालनका समस्याहरूबारे जानकारी लिंदै डा. भोज राज जोशी

तस्विर ४: दोर्दी-८, हिलेबजारमा आयोजित अन्तरक्रियामा कार्यक्रमको एक झलक

तस्विर ५: दोर्दी-७, छयाङ्दी खोलाको पानीको तापक्रम नाप्दै डा. दिल ब. गुरुङ र गोपाल लम्साल

तस्विर ६: दोर्दी-६, तांजेस्थित माथिल्लो दोर्दीखोला जलविद्युत आयोजनाको बाँधस्थलमा भ्रमण टोली

तस्विर ७: दोर्दी-६, तांजेमा कृषकहरुसंग अन्तरक्रिया गर्दै गाउँपालिका अध्यक्ष लगायतको भ्रमण टोली

तस्विर ८: दोर्दी-९, हिलेटक्सारमा आयोजित अन्तरक्रियामा सहभागी कृषकहरु

तस्विर ९: दोर्दी-१, भारत स्थित श्री सुर्योदय मा.वि.को कार्यालयमा स्थानीय अगुवा कृषकहरुसंग अन्तरक्रिया गर्दै

तस्विर १०: दोर्दी-२, अर्चलबोटमा कृषक र कृषि विज्ञहरु बिचको अन्तरक्रियाका सहभागीहरु

तस्विर ११: दोर्दी-३, लामा मन्जांगमा आयोजित अन्तरक्रियामा सहभागी कृषकहरु

तस्विर १२: दोर्दी-३, लामा मन्जांगको अन्तरक्रियापछि आमा समुहबाट सम्मान ग्रहण पश्चात टोलीका सहभागीहरु

तस्विर १३: दोर्दी-५, पाचोकमा आयोजित अन्तरक्रिया र आमा समुहको सम्मान पश्चात् सामुहिक तस्विरमा भ्रमण टोली

तस्विर १४: नौ वटै वडाहरूको भ्रमण सकेर गाउँपालिकामा कार्यक्रम समापनपछि गाउँपालिकाका कर्मचारीहरूसंग विदाई तस्विर खिच्दै